

Nógrády Mihály (Ottawa)

A nevek bizonyítanak. A magyarok nevei, kilétük és őshazájuk

A magyarság nem a szittyák vagy a hunok leszármazottja, hanem a Kárpát-medence őshonos lakossága, és a mai beszélt nyelvektől függetlenül azokkal a népekkel rokon, akik génállományának túlnyomó része egyezik az övékével.

Bevezető

Ez a tanulmány sorozat egy hosszú kutatómunka eredménye, melyet a félremagyarázott magyar történelemírással ellentmondó tények tettek szükségessé.

A magyarok kilétét illetően több állásfoglalás létezik és ezek egyike a szittyáktól való származás. Még a közelmúltban kiadott munkák is megemlítik ezt a lehetőséget, jóllehet feltételes módon.¹⁹⁹⁵ Azonban a szittyák „írani nyelvet beszélő euráziai nomád nép” volt a Magyar nyelv történeti-etimológiai szótára szerint,¹⁹⁹⁶ ami megegyezik a nemzetközi felfogással. Ennek ellenére ez a származástan beszivárgott a magyar történelembe és széleskörű népszerűsége tette szert.

A másik népszerű és közismert elmélet szerint a hunoktól származunk, akik az 5. században vonultak be a Kárpát-medencébe, majd később elmentek, de – a szájhagyomány szerint – megfogadták, hogy visszatérnek. Vissza is tértek 896-ban, de a tudományos körök szerint azok nem hunok, hanem magyarok voltak és szlávokat találtak Magyarországon.

Azonban a hunok „török nyelvűnek tartott lovas nomád nép” volt a Magyar Nyelv Értelmező Szótára szerint,¹⁹⁹⁷ tehát nem lehettek magyarok. Ennek ellenére, tőlük örököltük külföldi Hungár nevünket. Akármennyire is tévesek ezek a felfogások, az a nézet, hogy a magyarok a szittyák vagy Attila hunjainak le-származottjai lennének, a mai napig fennmaradt.

Ezekkel az elgondolásokkal párhuzamosan a Magyar Tudományos Akadémia a magyarság kétséges uráli eredetét támogatja, annak ellenére, hogy ezen elgondolás felülvizsgálatának már régen meg kellett volna történni.

A hungárokkal és a Kárpát-medence őslakosságával kapcsolatban az irodalom oly nagy és annyira szétágazó, hogy a kutatás menetét le kellett szűkíteni eredeti forrásmunkákra és olyan művekre, melyek hitelt érdemlően tárgyalják a témát.

A történettudomány legmegbízhatóbb forrása a régi krónikák feljegyzései. A régi időszakok eseményeit leíró személyek időtávban közel álltak a történéshez; sok esetben pedig résztvevői voltak. Ezek helyesen közlik, hogy a hungárok, akik 896-ban vonultak be a Kárpát-medencébe a hunok leszármazottjai voltak.

Egyik legrégebbi fennmaradt írott emlék a hungárok Kárpát-medencébe való bevonulásáról 896-ban az ismeretlen szerző által latinul írt *Gesta Hungarorum*.¹⁹⁹⁸ A gesta fő célja a királyok és az uralkodó osztályból származó előkelők ismertetése. Hódításaik és elért eredményeik rögzítése Álmos, majd fia Árpád vezetése alatt. E csoport tagjai alkották az uralkodó osztályt a történelmi Magyarországon 1301-ig. Majd 1526-ban I. Ferdinánd, történelmünk folyamán a harmadik Habsburg, formált jogot az ország trónjára.

¹⁹⁹⁵ Bárczi és Országh 1962: 307, 6. kötet

¹⁹⁹⁶ Benkő 1967: 767, 3. kötet

¹⁹⁹⁷ Bárczi és Országh 1960: 379, 3. kötet

¹⁹⁹⁸ Anonymus c. 1200. Hasonmás kiadásban megjelentette a Magyar Helikon Pais Dezső fordításában 1977-ben.

A helyi és környező lakosságról kevés szó esik, csak nevüket említi a krónika, amint különböző helyeken érintkeznek a bevonuló Hungárokkal. Anonymus Gestáját vizsgálva a következő népneveket találjuk: *Bavaroy* (bajorok); *blachy* (kétes név, valószínűen török); *bulgaros* (bulgárok); *carinthinos* (karintiaiak); *croat-* (horvát); *cumanoy* (kunok); *francie* (frankok); *grecoy* (görögök); *hungari* (hun-nép); *moger* (magyar); *polonoy* (lengyelek); *romanoy* (rómaiak); *rusticoy* (ruszkik vagyis oroszok); *scithicoy* (szittyák); *theotonicoy* (tótok vagyis németek); *picenatis* (besenyők). Tehát Anonymus ma is felismerhető név szerint jegyzett le minden olyan népet, kikkel Árpád népe érintkezett. Kivéve a *sclavi*-t.

A *sclavi*, helyes latinsággal írva *sclavi* amely a középkori latin *sclavus* többszáma, nem jelenthetett szlovéneket, amint azt a Gesta fordítója értelmezte, mert jelen van olyan népnevekkel kapcsolatban is, akikről tudjuk, hogy még ma is szlávul beszélnek. Máshol pedig egymagában jelzi a *sclavi*-t mint helyi lakosokat, majd köznévvel társulva bukkan fel. Ez arra enged következtetni, hogy a szó nem nemzeti azonosságot, hanem életformát, társadalmi állapotot jelentett.

A szó a következőképpen fordul elő a latin szövegben. Pars 9: *Terram habitarem sclavi, Bulgary et Blachy ac pastores romanoy* (Azon a területen *sclavok*, bulgárok és blakok meg a rómaiak pásztorai laknak); Pars 11: *et fecisset ibi habitare sclavos et bulgaros* (s lakosokul *sclavokat* és bulgárokat tett oda). A logikának ellentmond, ha a *sclavi* vagy *sclavos* szlávokat jelentene, hiszen Bulgária lakossága szláv volt.

Továbbmenve, Pars 12: *sclavy habitatores t[er]re audientes adventii eoy timuerunt valde et sua sponte fe[cit] almo duci subuigatierunt* (a vidéken lakó *sclavok* meghallván közeli vonulásukat, nagyon féltek és alárendeltségüket önként felajánlották Álmos vezérnek); Pars 50: *Sclavoy et pannonoy gentes et regna vastaverunt et eoy regions occupaverunt* (A *sclavok* és pannonok vidékeit és országát feldúlták és területüket odáig elfoglalták).

A 20. században, a Gesta fordítója a kérdéses *sclavi*-t másokhoz hasonlóan szlovénekeknek értelmezi, és ez lehet az oka, hogy a Hungár bevonulás előtti Kárpát-medence népét a mai történészek szlávoknak tartják. Az uralkodó osztály neve mindenkor *Hungar* a Gestában. A *moger* név szintén előfordul, amit a történészek a mai magyar név régies formájának tartanak.

A hungár bevonulás után kb. 10 évvel született Konstantinosz, a bizánci Görög birodalom császára (905-959) akinek a *Birodalom Kormányzása* című munkájában a Kárpát-medence és a körülötte élő népek is említést kapnak, főleg a 948-952 időszakot felölelően. Ezek közül a szláv nyelvet beszélők: Βουλγαρων (bulgárok); Χρωβατοι (horvátok); Ρως (rosz vagyis oroszok); Σερβλοι [sic] (szerbek).¹⁹⁹⁹ Egyszer ott is felbukkan a Σκλαβοις (szklavok) akiket földrajzi helyzetük szerint úgy is lehet értelmezni, mint az oroszok adófizetőit.

A görög Σκλαβοις ‘rabszolga’ jelentéssel fennmaradt olyan befolyásos nyelvekben, mint a német *Sklave*, a francia *esclave* és a spanyol *esclavo*, melyek megegyeznek a középkori latinban használt szó valódi értelmével. Eszerint két-

¹⁹⁹⁹ Moravcsik 1988: 30-51

ségtelen, hogy Anonymus a leigázott és rabszolgasorban tartott helyi lakosságot hívta úgy, akiket nem nemzetiségük, hanem életmódjuk, alacsony társadalmi helyzetük szerint nevezett meg.

A hungárok előtti szláv jelenlét tana a Kárpát-medencében magas fokra emelkedett a 46 évig tartó orosz megszállás alatt (1945-1991), és ezt tanították az iskolákban. Egy új nemzedék nőtt fel abban a hitben, hogy magyar elődeik betolakodtak a Kárpát-medencébe. Ez a téveszme részesült előnyben és vált elfogadottá úgy Magyarországon, mint külföldön.

De a szláv népnév eredete bizonytalan. Az elgondolások közül öt részletesen kidolgozott elmélet foglalkoztatja a szlávistákat a probléma megoldását illetően.

1. A név a szláv *szlava* ‘dicsőség’-ből származik, vagyis ők a ‘dicsőségesek’.
2. A **szlovo* ‘szó’-ból, vagyis azok, akik ugyanazt a nyelvet beszélik.
3. A kevésbé megnyerő **szlue-/szlei-* ‘lassú’.²⁰⁰⁰
4. Földrajzi eredetbe tartozik a **szlov-/szlav-* > *szlověne/szlovjane* ‘vízparton élő népek’ és a **szlov-* ‘domb’.²⁰⁰¹
5. A nevet az európai rabszolgapiac alkotta. A *szláv* rabszolgákat vásárlók, amikor nevüket kérdezték, mindig hallották az előbbi neveket. A név [...], melyet gyakran és tisztán ismételték, megmaradt az idegen vásárlók emlékezetében. Így ez a jelentés át lett ültetve a szláv névbe. Baudouin de Courtenay összehasonlítja a latin *sclavus*-t, német *Sklave*-t, francia *esclave*-t stb. olyan jelentés átvitelekkel, mint *Schweizer*²⁰⁰² ‘portás, kapus’, *Wegier*²⁰⁰³ ‘vándor kereskedő’. Ezt a magyarázatot adja legtöbb szótár, enciklopédia és a többi ilyen témakörrel foglalkozó munka.²⁰⁰⁴

Amint kitűnik, nincs osztatlan egyetértés a *szláv* népnév eredetét illetően. De mindettől függetlenül ezen a néven ismert az a nagy népcsoport, amelyik a szláv nyelvet beszéli. Azonban e népcsoportba tartozók genetikai kitevője sokféle. Például a lengyelek és ukránok szláv nyelven beszélnek, de nagyrészüket genetikailag a magyarság túlnyomó részével azonos. Tehát a kérdés jogos; hogyan lehetne egy összetartozó népet legjobban meghatározni? A beszélt nyelv szerint, az ország ahol élnek, vagy genetikai összetevőjük szerint? Döntő lehet-e egy mesterségesen meghúzott politikai határvonal hovatarozásuk elhatározásában?

Mivel az eddigi *szklávusz-szláv* szószármaztatásra csak korlátozott bizalommal támaszkodhattunk, célszerűnek tűnik tüzetesebben megvizsgálni. Az első észrevétel az, hogy a latin *sclavus* szót ‘rabszolga’ jelentéssel csak a Rómán kívüli középkori latin irodalomban találjuk.²⁰⁰⁵ Ez lehet az oka, hogy Anonymus ezért használt *sclavi*-t, ami a *sclavus* többesszáma, amikor a Kárpát-medence leigázott

²⁰⁰⁰ Rudnyáky 1960: 68-70

²⁰⁰¹ Rudnyáky 1960: 68-69

²⁰⁰² *Schweizer* elsődleges német jelentése ‘svájci’.

²⁰⁰³ *Wegier* elsődleges lengyel jelentése ‘magyar’.

²⁰⁰⁴ Rudnyáky 1960: 70

²⁰⁰⁵ Lozinski 1964: 19-30

őslakosságát, mint rabszolgát jegyezte le. A római krónikások viszont a *captivus* és *servus* szavakkal jelölték a rabszolgákat.

Domino du Cange és Carolo du Fresne, a szláv jelentéssel ellentétben, világosan kimutatja a latin *sclavus* ‘rabszolga’ értelmét.²⁰⁰⁶ A *sclavus* szó értelmének helyes meghatározásához figyelembe kell venni a szöveggel való összefüggést is. Az egyik példa, amit a szerzők idéznek, kimutatja, hogy a szöveg összefügg a ‘rabszolgák’ (*captivi*) jelentéssel: *Cum Christianis Sclavis, sic namque vocantur captivi* (Ugyanaz a rabszolgák neve, mint a keresztény szklávoké). Tehát a *szklávusz* és *szláv* kifejezéseknek semi közül nincs egymáshoz. Az egyik életmódot vagy társadalmi helyzetet jelöl, míg a másik egy nyelvet, amit egymástól különböző nemzetek beszélnek. Sajnálatos, hogy a tudósok nem tudnak következetesen megegyezni ezen a téren.

Amit a latin *sclavus* és a szláv nyelvből eredő *szláv* szó kapcsolatáról írtak, annak legtöbb része elmélet és csak ezen a szinten lehet vele foglalkozni. A valóságban, a római rabszolgák mindenféle nemzetiségekből tevődtek össze és számbelileg felülmúlták a szlávokat. Azonfelül, Rómában a rabszolgák népnevük szerint voltak nyilvántartva fogságba esésük után. A *Colosseo*²⁰⁰⁷ című ismertető füzet szerint a római Kolosszeumtól keletre nagy laktanyák maradványai találhatók, ahol gladiátorokat tartottak fogságban. Ezek között van a *Ludus Dacicus* (dác gladiátorképző) és a *Ludus Gallicus* (gall gladiátorképző), melyeket a gladiátorok volt hazája szerint neveztek el. A trákok is említést nyernek a füzet 54. oldalán, de a szklávok nem.

Még a *sclavus*-ban levő *c* jelenlétét kell tisztázni, ami alaktani eltérés. A *c* amit *k*-nak ejtünk, jelen van a latin *sclavus*-ban de hiányzik a *szláv* névből.

Legtöbb szótár Jakob és Wilhelm Grimm féle etimológiára hivatkozik, ami azt igyekszik bizonyítani, hogy az angol *slave*, a német *Sklave* és ezek más nyelvekben létező változatai ‘rabszolga’ jelentéssel a bizánci görög *Σκλαβοι* [szklávi]-ból származnak, amely azonos a Szláv névvel. A ‘*k*’ betű jelenléte a német *Sklave*-ban csak futólagosan van említve, mégpedig azon hibás feltételezéssel, hogy a szó a szláv nyelvből let képezve és a ‘*c*’, amit *k*-nak ejtünk, beillesztése az ‘*sl*’ közé római sajátosság. Hét oldalt lehetetlen egy bekezdésbe sűríteni, de az etimológiai magyarázat 2. szakaszának egy része elégségesen mutatja a Grimm testvérek felfogását.

“[...] der wie in den oben erwähnten formen auch hier erscheinende *k*-laut, der bei slavischem ursprung des worts natürlich secundär ist, dankt wahrscheinlich lateinisch sprechenden bewohnern der östlichen Donaugebiete seinen ursprung, *c* zwischen *sl* einzuschieben ist eine romanische eigenthümlichkeit [...]”²⁰⁰⁸

(Magyarul: [...] a fent említett alakzatokban [*Σκλαυηνοι, Σκλαβηνοι, Σκλαβος, Σκλαβοι*] szintén jelen van a *k*-hang, amely természetesen másodla-

²⁰⁰⁶ Cange and Fresne. 1883-1887: 357, vol. 7

²⁰⁰⁷ Ministero per i Benie le Attività Culturali Soprintendenza Archeologica di Roma. (42. oldal).

²⁰⁰⁸ Grimm 1905: 1310, vol. 16

gos, ha figyelembe vesszük a szó szláv eredetét, ami minden bizonnyal a Duna keleti térségében élő latinul beszélő lakosságnak köszönhető. A c beillesztése az sl közé római sajátosság [...] ²⁰⁰⁹

Annak állítása, hogy a szó a Duna [dél]keleti térségében keletkezett, helytálló, de újabb bizonyíték szerint nem kizárólag a latin nyelvben, hanem a Kelet-római birodalom görög-latin szóhasználatában. A szó jelentése is hiányzik és az általuk beszélt nyelvet sem említik az akkori görög és latin nyelvű írások.

Az elgondolás, hogy *Szklávusznak* hívták az avarok könnyen feláldozható rabszolga harcosait, elfogadhatónak ígérkezik. A keresztény időszámítás 531. esztendejétől kezdve az Alduna mentén történő hadműveletekkel kapcsolatban, a barbár csoportok, mint Σκλαβηνοι [Szklavini] voltak megemlítve. ²⁰¹⁰

Az avarok, akik abban az időben uralták a Kárpát-medencét és az Aldunától északra eső területet, más szeppei népekhez hasonlóan, a helyi leigázott lakosság közül gyűjtötték a könnyen feláldozható előharcosokat. Azok a katonák rabszolgák voltak a szó legszorosabb értelmében. Lemészárlásuk nem befolyásolta az elit Avar hadsereg hatékonyságát. Ettől fogva az avarok rabszolga harcosait görögül *szklavini* vagy *szklaveni*-nek, latinul pedig *szklávusz*, *szklávi*-nak hívták. Majd a név kiterjedt az elfoglalt területek egész lakosságára, ahonnan ezek a katonák származtak.

A *sclavus* [szklávusz] szó ‘rabszolga’ jelentését igazolja egy 14. században lejegyzett arab betűkkel írt többnyelvű szótár, amely 1960-ig ismeretlen volt. E szótár eredetijét magánkézben őrzik Jemenben. A szótári szavak egyike a سكارفا kiejtése *szkláva* és jelentése ‘rabszolga lány’ az akkori görög [illetve görög-latin] szóhasználatban. ²⁰¹¹ Szószerkezetileg *szkláva* a latin *sclavus* nőnemű alakjának felel meg.

Azonban e név viselői Avar fennhatóság alatt éltek, ezért eredetét az ő nyelvükben kell keresni. A *szklaveni*-hez hasonlóan az avarok neve is görög közvetítéssel került be az európai nyelvek közé, hibás kiejtéssel. Ugyanis a görög Αβαρ β-betűjét a bizánci kiejtés szerint v-nek olvasták (Avar) a klasszikus görög b-kiejtés helyett (Abar). Így az Abar név végső forrását a török nyelvek között találjuk, ahol a szó jelentése ‘engedetlen, ellenszegülő’. ²⁰¹²

Ezért kell a török nyelvekben keresni a *Szkláv* elnevezés eredetét is, hiszen a felettük uralkodó avarok adhatták nekik. Ez azt jelenti, hogy a görögök tőlük vették át, majd továbbították más nyelvekbe, ahol további átalakulásokon ment keresztül.

Élvonalbeli kutatók szerint a korai bulgár nyelvben létezett egy hun-török szó: *szaqla* ‘örizni, figyelni’ jelentéssel. Más török nyelvekben a főnév *szaqla*-w jelentése ‘ör, őrzés, őrség’. Ehhez a tőhöz járult hozzá az *-in* gyűjtőnév képző, ami *szaqlavin*-t eredményezett és a név jelentése kibővült ‘betanított rabszolga’-ra. Majd a *q*-ból *k* lett és az előtte levő *a* kiesett, ami a görög *szklavin*-hoz és a

²⁰⁰⁹ Köszönet Simon József úrnak a német szöveg kielemezéséhez nyújtott segítségéért.

²⁰¹⁰ Pritsak 1983: 365, 367, 392

²⁰¹¹ Golden 2000: 111, no. 28, section 190-col.C

²⁰¹² Benkő 1967: 201, vol. 1

latin *szklavusz*-hoz vezetett.²⁰¹³ (Omeljan Pritsak etimológiájának teljes szövegét és a *szláv* név etimológiájának újrvizsgálását lásd az *Elmélkedés a szláv név eredetéről* c. dolgozatban. Acta Historica Hungarica Turiciensia 31. évf. 1. szám, [2016] [http://epa.oszk.hu/01400/01445/00015/pdf](http://epa.oszk.hu/01400/01445/00015/pdf/a_113-120.pdf) a 113-120 oldalakon. A tanulmány közvetlenül elérhető a világhálózaton a következő címen: http://epa.oszk.hu/01400/01445/00015/pdf/EPA01445_acta_hungarica_2016_1_113-120.pdf.)

A szklávinak nevezett nép jelenlétét a Kárpát-medencében, Lengyelországban, Ukrajnában és a Balkán délkeleti részén ma már lehetséges meghatározni, mert igazolják a jelzőgének. E területeken végzett genetikai felmérés szerint a magyarság is szerves része volt Európa ottani őslakosságának melyet a középkori krónikások *sclavi* néven jegyeztek le.

Azonban a *Magyar* név eredete is bizonytalan, nem lehet megmagyarázni a jelenleg beszélt nyelvből. A név, amely *Megyer* formát is ölthet, a Kárpát-medence eredeti lakosságát jelöli.²⁰¹⁴ Mivel a magyarok természetüknél fogva tartózkodnak nemzeti hovatartozásuk folytonos hirdetésétől, e név fokozatosan került előtérbe a több mint ezer éves elnyomatás folyamán a szarmata, római, hun, avar, magyar, török és osztrák uralom alatt. Az ország lakossága, mint Magyar volt nyilvántartva az Árpád-házi uralkodók alatt (896-1301). Ez a név tovább élt, amikor az osztrák Habsburgok átvették az uralmat 1526 után és az Ungar névvel együtt használták. Csak a jobbágyok, akik számbelileg nagy többségben voltak, hívták magukat magyarnak.

A Magyar név a következő írásmódban lett lejegyezve: 1121 Mogioroi; 1150 –moger;²⁰¹⁵ 1228 Mogor; 1230 Mogior; 1275 Magyar; 1283 Mogyor; 1286 Magor; 1323 Maghor; 1329 Magar; 1333 Magyar;²⁰¹⁶ 1399 Magyari; 1510 Magery.²⁰¹⁷

A legelterjedtebb hipotézis – melyet a nagy befolyással rendelkező finnugor intézmény védelmez, és amely mindeddig az iskolai tananyag része – az, hogy a magyar név a vogul nyelvből ered. Úgy a magyar, mint a vogul a finnugor nyelvcsalád tagjaként van nyilvántartva. A vogulok saját neve *mańsi* [kiejtése manyszi], amely egy régi *mańs*-ból *mōs*-á fejlődött.²⁰¹⁸ Ezt a nevet használja a Vogul-Oszttyák társadalomban élő két csoport közül az egyik.²⁰¹⁹ Hasonló névképzés eredménye lehet a magyar név *magy* része is, Hajdú szerint.

A szóvégi *-ar*, *-er* jelentése azonos a *férfi*-t jelentő szóval, és ez is valószínűen a finnugor korból származik a Vogul-Oszttyák elmélet szerint. Része lehet a mai *férfi*, *férj* és *ember* szavainknak.²⁰²⁰ Ebből a két elemből álló *magyar* névnek az értelme ‘manysokhoz tartozó ember’.

²⁰¹³ Pritsak 1983: 406, 407

²⁰¹⁴ Krantz 1988: 11, 72

²⁰¹⁵ Benkő 1967: 816, II. kötet.

²⁰¹⁶ Szamota 1902-1906: 606

²⁰¹⁷ Benkő 1967: 816, II. kötet.

²⁰¹⁸ A jésítés jelölésére lásd Hajdú 1975: 69. Magyarul írva *manys* és *mōs*.

²⁰¹⁹ Hajdú 1975: 69

²⁰²⁰ Benkő 1967: 816, vol. 2

Azonban több magyar kutató úgy vélekedik, hogy a magyar név eredetének kutatása a vogulok és osztyákok között éppen olyan, mintha a franciák Kanadában a manitobai métis között keresnék nevük eredetét. Annak bizonygatása, hogy a Magyar név a *mańs*-ból származik, eredetének a távoli csekély számú vogulokra meg osztyákokra való korlátozása, olyan megoldás, ami csak érinti a valóságot és további vizsgálatot igényel. Élvonalbeli magyar nyelvészek észrevették a *mańs* és az indó-európai **manu* ‘ember’, szanszkrit *mánusa*, német *mann* és szláv *muzs* közti hasonlóságot,²⁰²¹ azonban észrevételük nem részesült kielégítő figyelemben.

Ilyen és ehhez hasonló bizonytalan esetekben – amikor a név mindkét összetevőjét későbbi változatokból kell viszakövetkeztetni, hogy a szótagok közötti megfelelő egyezésekhez szükséges előfeltételeket megteremtsük – a névkutató megfelelőbb magyarázatot találhat más, hasonló felépítésű, népnevekkel való közeli párhuzamokban.

Más irányadó hiányában csak hasonló nevek alaktani csoportosítására szorítkozhatunk, ami valószínűen sokkal megbízhatóbb, mint az eddig használt módszerek. A szóvégi *-ar* és magánhangzó illeszkedéssel változott megfelelőik jelen vannak más népnevekben is, úgymint *avar*, *bavar*, *baskír*, *illír*, *kabar*, *kazár*, *szabír* és *tatár*. Ez azt a gondolatot támogatja, hogy a török *er* ‘ember, férfi’,²⁰²² a régi akkád *ir* ‘férfi’ és a sumér *er*, *eri* ‘szolga, rabszolga’ (ugyanaz az ékjel *nita*-nak ejtve ‘férfi’-t jelent).²⁰²³ Az *ur* ‘ember, hős’²⁰²⁴ szintén számításba jöhet, mint a megoldás része – de főleg a sumér ‘szolga, rabszolga’.

Azok, akik a sumér nyelvet a mai magyar nélkülözhetetlen részének tartják, azzal érvelhetnek, hogy a sumér *ma-da* fogmedri *d* hangjának változata van jelen a *magy* töben levő *gy* ínyhangban. A sumér szó jelentése ‘föld, tájék, ország’.²⁰²⁵ Az *er* ‘ember’ hozzácsolása után kialakul a *ma-da-er*, ami összhangban van a *ma-gya-er* hangértékkel. Ez pedig a ‘föld (rab)szolgája’ vagy a ‘föld embere’ jelentéssel bír, melyek mindegyike ‘benszülött’-et sugal. Ezután a név hangugratás következtében, tájszólásoktól függően, lerövidült *magyar*-ra és *me-gyer*-re. Egy példa a fogmedri *d* ínyhang *gy* cserére az angol *diamond* és a magyar *gyémánt*. Mindkettő a görög *adamas* változata.²⁰²⁶

A *ma-da* ékjelének többi hangértéke az óbabiloni *ma*, a sumér *ma-a* és az akkád *matu*. Mindhárom szó a finn *maa* megfelelője és jelentésük is ugyanaz: föld, ország. Több mint valószínű, hogy az alábbi magyar vezetéknév is ebből a mezopotámiai szóból erednek: Mada; Madas; Maday; Matai; Matók; Matos; és Magy. Régies lejegyzésük a következő: 1202 Mada; 1221 Mod, Mot, Matou, Modu; 1202 Mogy; 1214 Matu, Mota, Moda; 1229 Matha, Mogya.²⁰²⁷

²⁰²¹ Györffy 1975: 24

²⁰²² Akdikmen 1986: 123

²⁰²³ Az *er*, *eri* ékjele *nita* hangértékkel ‘férfi’-t jelent. Lásd Labat 1948: ékjelszám 50.

²⁰²⁴ Labat 1948: ékjelszám 575

²⁰²⁵ Labat 1948: ékjelszám 342

²⁰²⁶ Nogrady 1994: 33-55

²⁰²⁷ Fehértói 1983: 210, 219, 221, 237, 240.

A magyar és megyer etimológiája arra enged következtetni, hogy *megye* szavunk szintén a sumér *ma-da* származéka. A megye gyűjtőnevet mindig megelőzi a tulajdonnév, ami meghatározza, hogy a terület kihez tartozik. Például *Csanád megye* összetevői, Szent István unokatestvérének, *Csanád*-nak a neve, a *megy*, ami a *ma-da* magas hangrendű változata és a birtokosrag *-e*, így a jelentés ‘Canád földje, birtoka’. Egy másik példa *Győr megye* ‘Győr földje, birtoka’ vagyis a terület Győré vagy a város gondnoksága alá tartozik.

A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára szerint a magyar név egyik korai formája *m.h.f.rīya*,²⁰²⁸ melyet a Pais Dezső Emlékkönyvből vettek át²⁰²⁹ további magyarázat nélkül.

Ez a latin betűkre való átírás nem egyezik Ibn Rusta (Ibn Rosteh) Kitāb al-A’lāk al-nafisa c. munkájában levő *al-Madǧhariyya*-val. Ibn Rusta munkájának időszakát 903-913 közötti időközbe helyezik. Ő azonban merített al-Djayhānī korábban készült földrajzi tanulmányából, aki szintén átvett adatokat egy még korábbi, de elveszett történelmi munkából, amely a 9. század második felében íródott.²⁰³⁰ Ibn Rusta nem ad felvilágosítást az általa leírt népnév viselőinek kilétéről, sem tartózkodási helyéről.

A *Madǧharī* vagy inkább *Madǧhriān* (a perzsa *Madǧhari* többesszáma) szintén megtalálható a Zayn al-akhbār című perzsa történelmi munkában, amit Gardīzī (vagy Gurdēzī) állított össze 1048 és 1052 között. Gardīzī szerint az a nép török volt.²⁰³¹ Ez a tudósítás megerősíti azt a megállapítást, hogy a Kárpátoktól keletre eső magyar nyelvszigeteket beolvasztották a török (majd az orosz < ó-rusz) hódítók, de nevüket tovább használták a szomszéd népek. Ilyenre egy mai példa a *tót* név, ami a szlovákok magyar neve. Ugyanis a történelmi Magyarország északnyugati csücskében a szlávok előtti időben németekkel érintkeztek az ősmagyarok, akiket akkori nevükön tótoknak hívtak. A Tót név a Teuton-ból fejlődött rövidülés eredménye.

Még más bizonyíték is létezik, hogy a szlávokat megelőző keleti magyar nyelvszigetek felszívódtak az őket leigázók közé. Al-Marwazī, a Tabā’i’ al-hayawān c. (889 előtti) munkájában szintén *al-Madǧhariyya*-nak hívja az általa Hungaroknak tartott népet, akiket még ismert ottani hazájukban a Fekete tenger északi táján, két folyó között, melyek a Don és a Duna lehettek.²⁰³² Szerinte az a nép török volt. Al-Marwazī szintén vett át abból az elveszett történelmi munkából, amit al-Djayhānī is használt.

Al-Marwazī megfigyelése megegyezik a többi Arab krónikáséval, akiknél a nép neve a mai magyarhoz hasonló, de mint törökök vannak elkönyvelve. A bizánci írók és Anonymus Gesta Hungarorum is ugyanezt az irányzatot követik. Az uralkodó osztály Magyarországon és a Kárpátoktól keletre is török volt, akik a leigázott őslakos magyar nép felett uralkodtak. Az al-Marwazī által leírt terü-

²⁰²⁸ Benkő 1967: 816, II. kötet

²⁰²⁹ Bárczi és Benkő 1956

²⁰³⁰ Encyclopaedia of Islam 1986: 1010, V. kötet

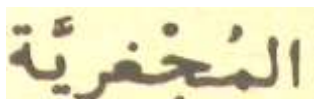
²⁰³¹ Encyclopaedia of Islam 1986: 1011, V. kötet

²⁰³² Encyclopaedia of Islam 1986: 1011, V. kötet

let megegyezik azzal a földrajzi területtel, ahol az Eu19-es haplotípus túlsúlyban van, vagyis a történelmi Magyarország, Lengyelország és Ukrajna.

A szlávok megérkezése előtt e terület lakosságának kilétét történelmi események támasztják alá – a betelepülő szlávok (Ant név alatt), akik a 6. században érkeztek meg – igazolják, hogy a helyi lakosság ugyanaz a nép volt, amelyik már az újkőkortól ott élt. Régészeti leletek szerint kevés olyan hely van a földön, ahol hozzájuk hasonló több ezer éves változatlan társadalom létezett.

A Magyar név arab írásokban való jelenlétét illetően említést érdemel az eredeti arab betűkkel írt név, amit Németh Gyula tett közzé.²⁰³³

Németh szerint a fenti alak akkori arab kiejtéssel *el-modžyerijje*-nek olvasandó, amely közel áll az arab enciklopédia által közölt kiejtéshez. Egyetlen különbség a magánhangzók kiejtése, mert az irodalmi arabban mindössze három olyan magánhangzó van, amely önálló beszédhangnak tekinthető: *a*, *i* és *u*.²⁰³⁴ Tehát nem okoz meglepetést, hogy a mai arab kiejtés magyar hangértékkel írva *el-mudzszerijje*.²⁰³⁵ Vagyis az *m* után következő magánhangzó nem *o* hanem *u*. Az *m* (ـم) felett levő damma mellékjel (◌◌◌) az *u* hangot jelképezi. Azonban nincs jelentős ok az arab nyelvészek *a* olvasatának elutasítására sem, bár lehetséges, hogy a közismert *magyar* alak hatással volt rájuk.

Tovább haladva az enciklopédiában levő *al-Madjghariyya* szómagyarázatával, a *dj* (ـج) betűpár magyar kiejtése *dzs*, a *gh* (ـغ) pedig enyhe *r*, a török *ğ*-hez hasonló. Tehát az enciklopédiában szereplő név magyar olvasata *el-Madzszerariyya* lenne.

Ez azt jelentené, hogy a *Madzszer* alapszó a mai *magyar* hangértéket akarja visszaadni. De mivel az arab nyelvben nincs *gy* hang, ezt a *dzs*r mássalhangzó torlódás helyettesíti.

Az arab nyelvben a szülőföldhöz való kapcsolatot a *nisba* képzőpár jelzi, ez fejezi ki a származást és a menzethez való tartozást is. A *nisba* tagjai a szótól előtt álló *al*- és a végéhez kapcsolt *-i* viszonyrag.²⁰³⁶ Ebben az esetben *al-madjghari* azt jelzi, hogy a név viselője (vagy viselői) a *madjghar* nemzethez vagy életközösséghez tartozik. A szó végén álló *y*a pedig a nevet egy megkülönböztető minőségbe sorolja, hasonlóan a magyar *-ság* névszóképzőhöz. Például az arab *hurriyya* magyar jelentése *szabadság*. Így az arab *al-madjghariyya* pontos jelentése: *a magyarsághoz tartozó*.

Ezen ismeretek birtokában tovább lehet folytatni a magyarság kilétének és őshazájának tanulmányozását.

²⁰³³ Németh 1990: 70

²⁰³⁴ Dévényi – Iványi 1987: 99

²⁰³⁵ Köszönet Demmer György úrnak a mai kiejtés terén végzett tevékenységéért.

²⁰³⁶ Ahmed 2001: xii-xiii oldal és a 10-es számú lábjegyzet.

A nevek bizonyítanak²⁰³⁷

VÁZLAT: Antropológiai, történelmi és genetikai eredményekkel kiegészített fejezet a Magyar nép kilétét illetően. Célja a jelenleg azonos népnek nyilvánított Magyar és Hungar kapcsolat, majd az uráli őshaza felülvizsgálata. A középkori magyar uralkodó osztály 12. század előtti időkből származó török személynevei hatásosan hozzájárulnak a népcsoportjukról alkotható vélemény kialakításához. Azonban ugyanabból a korból származó jobbágy és szolganevek nyelvi összetétele más; azok a magyar nyelvből származnak. A közép-európai magyarok, finnek, észtek és az Urál menti finnugor népek nyelvi kapcsolata vitathatatlan, de a genetikai rokonságuk nem. A Kárpát-medence és környéke kerül előtérbe, ahol a Magyar ősnyelv kifejlődött. Genetikai jelzőgének azt mutatják, hogy a magyarok, a lengyelek és az ukránok közelebbi rokonságban állnak egymással minden más európai népeknél. A magyarok és finnek közti genetikai rokonság azonban jelentéktelen.

Eredetünket illetően, a magyarországi közoktatás szemszögéből nézve, már régen megvan az eldöntött válasz a finnugor elmélet alapján. Azonban ezek a régi irányelvek és megrögzött elméletek indokoltan kétségbe vonhatók névtörténeti módszerek alkalmazásával, ami e tanulmány kiinduló pontja. A tanulmány célja a magyarság jelenleg elismert uráli származásának és neveik eredetének tüzetes vizsgálata, több más bizonyító anyag bevonásával.

Az itt bemutatott bizonyító anyag tanulmányozásának eredménye nem egyezik az uráli őshaza lehetőségével. A magyar név nem azonos értelmű a Hungar névvel. E két név két különböző népcsoportot jelöl: a Magyar az őstelepes magyarokat, és a Hungar az őket leigázó hunokat, majd hungarokat. Ugyanis neveink olyan irányba mutatnak, hogy a magyarok őslakói a Kárpát-medencének, és nem hódítókként jelentek meg a IX. század végén. Meggyőző érvek egész sora tárul elénk és ilyen megállapítás felé terelik a kutatót.

A jelenleg érvényben lévő különböző nézetek, mint a finnugor vagy török rokonság, olyan történelmi és nyelvészeti kutatásokra támaszkodnak, ahol a tudósok csak az általuk tanult és begyakorolt módszereket használták a magyar múlt megmagyarázására. Ettől az irányvonaltól eltérően célravezetőbb, ha embertani, történelmi és genetikai elemzésből nyert példákkal egészítjük ki és támasztjuk alá a névtani vizsgálat eredményeit. Így nemcsak a múlt megértéséhez szükséges látószög bővül ki, hanem a jelent is más, új megvilágításban szemlélhetjük.

²⁰³⁷ E témakörrel foglalkozó kísérleti tanulmányaimat két magyar nyelvű folyóirat közölte le. A vancouveri Tárogató 1996. májusi száma "Secundus Ingressus Hungarorum Pannoniam" címmel és a budapesti Kapu 2006. júniusi kiadása "Kik vagyunk mi, magyarok és kik voltak a hódító nomádok 896-ban?" cím alatt. A bizonyító erejű angol szöveg, a Kanadai Névtanulmányi Társaság konferenciáján hangzott el 2009, május 24-én az ottawai Carleton Egyetemen a Bölcsészeti és Társadalomtudományi Kongresszus keretén belül. Az itt közölt Magyar szöveg Simon József fordítása.

A magyarok őstörténetéről fennmaradt történelmi emlékek nem elégségesek a jelenlegi elméletek fenntartásához. Néhány írott bizonyíték a görög krónikákban található, mint amilyen a *De Administrando imperio*,²⁰³⁸ másokat pedig legendákban jegyeztek le, amelyek eredetije megtalálható korábbi idegen művekben.²⁰³⁹ A múltnak személyneveken keresztül való vizsgálata azonban lehetőséget nyújt a bennük fennmaradt régi szavak felismerésére. Ezek a középkorból származó nevek olyan adatokat tartalmaznak, és olyan irányba mutatnak, amelyek történelmi munkákban nem találhatók.

A beszélt nyelvek nem képesek az őskor etnológiai kapcsolatait olyan pontossággal kimutatni, mint a nevek. A nevek tisztán és világosan kimutatják azt a nyelvet, amelyből származnak. Például a következő négy név is – amelyek értelme ‘juhász’ – könnyen visszavezethető ahhoz a nyelvhez, amelyből származik. *Shepard* az angol felé mutat, míg *Schäfer* a német, *Berger* a francia és *Juhász* a magyar nyelvben alakult ki.

Ez az egyszerű példa is mutatja, hogy a nevek miért fogadhatók el megbízható forrásként. A beszélt nyelvek változnak, de a nevek megtartják eredeti alakjukat, esetleg csekély torzítással, úgy, amint a névadás idején voltak használatban. Ami a Kárpát-medencében élő lakosságot illeti, a jobbágyok és szolganépek nevének zöme, a 12. században lejegyzett listákon, magyar nyelvtani formákat és értelmet mutat.²⁰⁴⁰ Néhány pedig a sumér nyelvvel hozható kapcsolatba. Ebből az következik, hogy ilyen neveket csak magyar és sumér nyelvet beszélő közösség adhatott. Ugyanakkor az előző századok uralkodó osztályának nevei, amelyek szintén a 12. században lettek lejegyezve, egy-két kivétellel török eredetet mutatnak. Hogyan lehetséges ez?

Ha fényt akarunk vetni Magyarország lappangó történelmének erre a részére, újra kell értékelni a régmúltat, ma már hozzáférhető forrásmunkák felhasználásával. Itt a középkori uralkodó réteg neveit fogjuk megvizsgálni és visszavezetni kialakulásuk forrásához, ahhoz a névadó néphez, akiktől azok származtak.

Mi az általános vélemény a magyarokról vagy hungárokról, amint az angol nyelvterületen hívják őket? A legismertebb – részben téves – felfogás szerint a magyarság az *ugor* és *török* faj keveréke, akik Nyugat-Szibériából vándoroltak délnyugatra. Eredeti hét törzsükhöz három kazár népcsoport csatlakozott a hosszú vándorlás alatt. Ez a tíz törzs vonult be a Kárpát-medencébe a IX. század végén, leigázva a helyi szlávokat és hunokat.²⁰⁴¹ Azonban külföldön használt nevünk – *Hungar* és *Ungar* – mást sugall. Úgy tűnik, hogy e két név két különböző népcsoportot jelöl: *Hun-gart* és *Un-gart*. Mindkettő ázsiai eredetű név. E nevek változata ma is használatos Európa szerte az ország vagy lakosságának jelölésére.

²⁰³⁸ Moravcsik 1988: 30-51.

²⁰³⁹ Lásd: Függelék D.

²⁰⁴⁰ Lásd: Függelék A.

²⁰⁴¹ The New Encyclopædia Britannica (15. kiadás): 154.

Nyelv	Név		Nyelv	Név
osztrák	Ungarn		görög	ungroy
bulgár	Un garec		olasz	ungherese
horvát	Ugar		latin	Hungaria
dán	ungarer		lengyel	Węgier
holland	Hongaars		román	ungur
angol	Hungary		szerb	ugarska
finn	unkari		spanyol	húngaro
francia	Hongrie		svéd	ungrare
német	Ungarn		török	üngür

E nevek változatlan utótagja, a *-gar* többször úgy fordul elő, mint a *-gur*, *-gür*, *-kar* alakváltozat. Leggyakoribb előtag az *un-* (kilencszer fordul elő), melyet a *hun-* követ (háromszor). Ezek szerint feltételezhetjük, hogy az *un-gar* újabb keletű, mint a *hun-gar*, mert ezt a formát őrizték meg Magyarország közvetlen szomszédai. Nekik volt közvetlen kapcsolatuk az új népcsoporttal, amely 896-ban érkezett a Kárpát-medencébe, azért voltak tisztába kilétükkel. Nem valószínű, hogy mindegyik szomszéd nép egyformán tévedett és török nyelvből eredő neveket adott nekik. A távolabbi nemzetek megőrizték a korábbi *Hungart*, amit a rómaiaktól kölcsönöztek, akik közvetlen kapcsolatban álltak a hunokkal.

Az ősmagyarokat tudományos kiadványokban makacs ragaszkodással még mindig az *Ugor* népnévvel illetik, úgy Magyarországon, mint külföldön. Ez a név nem a finnugor nyelvekből ered, hanem a török *on-gur* ‘tíz gur’ torzított formája, az *on* ‘tíz’ és a *gur* szakkifejezés összevont képződménye. De bárhol is származnak a felsorolt idegen nevek, az biztos, hogy egyik sem vezethető le a magyar nyelvből. Külföldön használt neveikből ítélve *on-gur* ‘tíz gur’ elfogadhatóbbnak tűnik, mivel sem *Ugor* vagy *Ogur*, hanem a *gur* utótag használatos ázsiai népek neveiben, úgymint Kínában az *Ujgur* és *Jugur*, valamint a török *Szarigur*, *Kuturgur* és *Uturgur*. Tehát az *on-gur* szóösszetétel határozottan tíz törzset jelöl.

A *hungar* név összetett szó, magába foglalja a *hun* előtagot, amely egy ázsiai, török nyelvet beszélő nép neve volt, a magyar nyelv történeti-etimológiai szótára szerint.²⁰⁴² A *hun* előtag valószínű Kínából ered, melyet kínai nyelvű kiadványok *hsziungnu* formában közölnek.²⁰⁴³ A *Hun* név és változatai jelen vannak legtöbb ázsiai nyelvben és magyar kutatók szerint ez lehetett a hunok saját neve.

Más magyarázat szerint a név a török *kun*, *kün*, *kum*, *kümün*, *komi* alakváltozata lehet, amely mindegyike ‘embert, népet’ jelent.²⁰⁴⁴ A kezdő *k* lágyulás következtében *h*-vá változott és *Hun*-t eredményezett.

A *gar* utótag török (altáji) szó, amely – tudomásunk szerint – nemzeti vagy nyelvi egységre utal a közös történelemmel rendelkező népeknél, úgymint egy

²⁰⁴² Benkő 1967: 166, 2. kötet.

²⁰⁴³ Csongor 1981: 418.

²⁰⁴⁴ Németh 1940: 225.

törzs vagy nemzet esetén. Ha a szó képzőként használatos, akkor *ger* (Venger), *gur* (Onogur) vagy *gor* (Yugor) alakot is felvehet, amint azt a magánhangzó illeszkedés szabályai megkövetelik.²⁰⁴⁵

Kevés bizonyíték áll rendelkezésünkre a *gur* pontos jelentését illetően, de van egy hangértékben majdnem azonos mongol szó, amely feloldhatja az eredeti jelentés körüli kételyünket. Régi szavak bizonyos fokú átalakuláson mennek keresztül a modern nyelvben való használatuk folyamán, de a megalapozott nyelvi szabályok határán belül. Ilyen szó a *gyr* (kiejtése *gür*), ami ‘embercsoport’-ot jelent.²⁰⁴⁶ Ez a szó fényt vet az ótörök *üngür* népnév *gür* utótagjára. E szó régi jelentése ‘törzs’ vagy ‘nemzet’ lehetett, mert a mai mongolban *gyr ulus* ‘az egész nép együtt’ jelentéssel bír.²⁰⁴⁷ Az *ulus* (kiejtése *ulusz*) jelentése ‘nép, nemzet, ország’.²⁰⁴⁸

Tehát a *Hungar* név először a török nyelvekhez vezethető vissza, majd a kínaihoz. A nevet és elemeit szótanilag semmilyen más nyelvvel nem lehet megmagyarázni, beleértve a jelenlegi magyar nyelvet is.

A hunok a keresztény időszámítás ötödik századában, kb. 420 körül vonultak be a Kárpát-medencébe a jelenlegi feltevések szerint, és ráerőszakolták nevüket a helyi magyar lakosságra. Az ilyen névadás nem volt egyedülálló. A bulgár-törökök 488-ban telepedtek le Délkelet-Európában és átváltoztatták a helyi szláv lakosság nevét, akiket most mint bulgárokat ismerünk. Egy másik példa a német nyelvű frankok, amikor az 5. században ők uralták a kelta gallokat; tőlük kapta Franciaország a nevét. Hasolóképpen a *Hungar* név is így lett az őstelepes magyarokra ráillesztve, és mind a mai napig ezen a néven ismertek Európa szerte, noha e név csak az egykori vékony hun uralkodó réteget takarta, s nem az általuk leigázott magyarokat. Tehát a 896-os Magyar honfoglaláshoz való ragaszkodás is éppen olyan, mintha az angolok azt híresztelnék, hogy ők voltak a saját Norman leigázóik 1066-ban.

Igen fontos figyelni arra a tényre, hogy e betörések egyike sem változtatta meg a helyi nyelvet. Franciaország nyelve francia maradt, a bulgárok még mindig szláv őseik nyelvét beszélik és Anglia nyelve is angol. Ugyanez vonatkozik a Kárpát-medence lakóira is. Nincs rá bizonyíték, hogy az őstelepes magyarok nyelvet cseréltek volna. A török uralkodó osztály vehette át a helyi köznép nyelvét.

A török nyelvű népek kézikönyve, amit a Török Kulturális Kutató Intézet adott ki, félreérthetetlenül állítja, hogy az európai hunok nyelve török volt.²⁰⁴⁹

Alacsony számarányuk miatt kevés hun személynév maradt fenn a népszerű magyar névválasztékban, kivéve *Csaba* és *Attila* nevét. *Buda*, egy másik név ebből a korszakból, igen népszerű Magyarországon, bizonyára azért, mert nem a török nyelvből ered. Ő *Attila* kortársa volt, akit helytelenül testvérének tartottak régi krónikásaink, s szerintük ő akarta átvenni a hatalmat. A *buda* szó sumér

²⁰⁴⁵ Lásd: Függelék B.

²⁰⁴⁶ Lessing 1973: 391, I. kötet.

²⁰⁴⁷ Lessing 1973: 377, 391, I. kötet.

²⁰⁴⁸ Lessing 1973:873, I. kötet.

²⁰⁴⁹ *Türk Dünyası El Kitabı* 1992: 116, I. kötet.

eredete egészen mást sugall: fejedelmi cím lehetett.²⁰⁵⁰ Történelmünknek ez a része kissé homályos, de minden arra utal, hogy *Buda* a helyi lakosság vezetője volt a hun betörés előtt. A feltételezés indokolt, hogy akarta a hunok távozását és vezető szerepének helyreállítását. Mindezt nem tudjuk, de nevéből ítélve ő nem volt hun és tudjuk, hogy Attila kegyetlenül megölette. *Buda* még mindig népszerű vezető és helynév Magyarországon. Ilyen kitartó folytonosság csak egyöntetűen egységes társadalomban lehetséges.

Attila gyakori utónév a török nyelvű társadalmakban, s több mint valószínű, hogy a török nyelvből ered, de a *Buda* nevet ott nem ismerik.

A török-hunok betörése előtt a magyarban nem volt ‘tolmács’ szó, valószínűen azért, mert értették azt a nyelvet, amit Európa azon részében akkor beszéltek, s nem volt szükségük rá. Jelenlegi *tolmács* szavunk a 13. század előtti török *tilmaç*, *tulmaç* szóból ered. Ez azt jelentheti, hogy az uralkodó török osztálynak szüksége volt tolmácsokra, hogy a helyi magyar néppel értekezni tudjon.

A Függelék C-ben felsorolt hun nevek szófejtése félreérthetetlenül török származásuk irányába mutat.

Váczy Péter, neves magyar történész azt mondta, hogy a hunok törökök voltak. De nem csak külső alkatuk volt török, hanem nyelvük is. Sikerült kimutatni, hogy a hunok olyan nyelvet beszéltek, mint a törökök, ujugrok és az avarok.²⁰⁵¹

A hun betörés lehetett az első alkalom, hogy a Kárpát-medencei magyarok a török nyelvvel érintkezésbe kerültek. Ez fontos tényező lenne a tér és idő meghatározásához, amikor a mintegy 300 honfoglalás előtti török jövevényszó bekeverült a magyar nyelvbe.²⁰⁵²

Az uráli nyelvcsalád egyik ága a finnugor, melyet Közép-Európában mi magyarok, a finnek és észtek beszélnek, azon kívül kisebb népcsoportok az Urál hegység környékén, mint az osztják (Chanti), vogul (Manysi), votják (Udmurt), zürjén (Komi) és a Mordvin. Ez a nyelvi rokonság szolgált alapul az ezeket a nyelveket beszélő népek történelmének eldöntésére. Az Urál-hegység környéke lett kijelölve az egész nyelvcsalád eredeti otthonának.²⁰⁵³ Ezért ezt a nyelvcsaládot *urálinak* nevezték el a nemzetközi tudósok, nem gondolván arra, hogy ez a meghatározás milyen szűk korlátok közé fogja majd szorítani az elkövetkezendő kutatásokat. A finnugor elmélet azzal az állítással támogatja ezt a nézetet, hogy a magyarok az Urál-hegység tájékáról jöttek, az Európa és Ázsia közötti hagyományos határsávból. Majd onnan együttesen délnyugat felé vándorolva eljutottak a Kárpát-medencéig, melyet elfoglaltak.

Ezt a közös uráli őshazát külföldön tanult nyelvészek indítványozták a XIX. században és ez a nézet kötelezővé vált a magyar történelemmel foglalkozó más tudományágak számára is.

A finnugor nyelvek rokonsága jól megalapozott és pontos kutatás eredménye, de hasonló nyelvi tulajdonságaik csak egy részét képezik annak a közös

²⁰⁵⁰ Nogrady 1996: 52.

²⁰⁵¹ Németh 1940: 65.

²⁰⁵² Benkő 1989: 283.

²⁰⁵³ Hajdú 1975:34, 36, 39.

ragozó nyelvnek, amely Közép-Európától keletre terjedt, beleértve az Urál vidékét és a Közép-Kelet egyes részeit is. Azt a nyelvet, amelyikben bonyolult szavakat a tőszóhoz kapcsolt ragokkal és képzőkkel képeznek, ragozó nyelvnek nevezik.

E nyelvcsalád tagjainak genetikai rokonsága és uráli eredete az egyetlen kérdéses állítás a finnugor elméletben. Ezek sajnálatosan hibás megállapítások és az elmélet leggyengébb pontjai.

A modern történelem ismerete, valamint az előző korszakok történelmének tanulmányozása segítenek megérteni a népek vándorlását. Éppen ezért a finnugor elméletet nehéz teljes egészében elfogadni. A közelebbi múltban történt népmozgások azt igazolják, hogy a népek kiterjedése lassú ütemben, egyénenként vagy családonként, szivárgás szerűen halad előre. Azonban politikai vagy gazdasági okok rövidlejárátú kényszerhelyzetet hozhatnak létre szállásaik reménytelen tömeges elhagyására. Ugyanakkor, ha a magyarok képesek voltak az Urál vidékéről a Kárpát-medencébe vándorolni, amint azt a finnugor elmélet állítja, akkor éppen úgy képesnek kellett nekik lenni ellenkező irányba való kiterjedésre egy korábbi időszakban.

A történelem azt mutatja és a logika azt diktálja, hogy nemzetek vonakodnak természetes otthonuk elhagyásától egy tömegben és ritkán mozdulnak el onnan. Továbbá az a gondolat, hogy egy nép több ezer kilométert vándoroljon ellenséges országokon keresztül vezéreikkel az élen és ezalatt úgy elszaporodjon, hogy el tudjon foglalni egy idegenek által lakott országot, amint azt a finnugor elmélet állítja, nagyon távol esik a valóságtól.

A népmozgásokat csak akkor érthetjük meg, ha beleképzeljük magunkat az ő világukba és bekapcsolódunk vándorlásukba. Éhínség, mostoha időjárás, betegségek, táplálkozási problémák és ivóvíz keresés csak egy rövid kimutatása az előforduló bajoknak, amiket le kell küzdeni. Nem mindenki képes egy ilyen útra, csak néhányan. Ezek is, a legtöbb esetben, kalandos fiatalok, ők vándorolnak el, de közel maradnak a biztos családi otthonhoz, hogy veszély esetén visszatérhessenek. A társadalom idősebb tagjai inkább helyben maradnak, és a fiataloknak is csak kis százaléka merészkedik elhagyni a megszokott terepet. A kiterjedés olyan irányba történik, ami mentes természeti akadályoktól vagy emberi ellenállástól. A lakosság túlnyomó többsége azonban mindig eredeti hazájában maradt, mint ahogy azt manapság is teszi.

A magyarok kirajzását is hasonlóképpen kell vizsgálni. A nyelvi jelenlét Kelet-Európában, az Urál környékén és Ázsia egyes részein, nem jelent mást, mint rokon nyelvek jelenlétét, s nem őshazákat vagy vándorlási kiinduló pontokat. Az érv, amely az Urál-hegység vidékét jelöli ki a finnugor népcsoport eredeti otthonának, csak akkor lenne helytálló, ha a magyarságra jellemző genetikai jelzőgének százalékaránya az ottani lakosságban magasabb lenne, mint a Kárpát-medencében. Azonban ennek éppen a fordítottja áll fenn.

Milyen helyzetet teremt ez? Adjunk fel minden eddig elismert eredményt e tárgykört illetően? Nyelvi bizonyítékokra alapozva, a magyarok jelen voltak az Urál hegységben, de megalapozottabb lakosai a Kárpát-medencének. Hogyan alakulna az érvelés, ha megfordítanánk, vagyis az alapnyelv, amely a mai ma-

gyar nyelv elődje, a Kárpát-medencében fejlődött ki, és e nyelvet beszélők alapítottak településeket az Urál hegység környékén, meg a közbeeső területeken is. Ezen ősi kiáramlás után néhányan valószínűen visszatértek eredeti hazájukba, a Kárpát-medencébe. Ilyen visszavándorlásokat nyilvántart a történelem, és megtörtént több nemzettel, amikor gyarmataikat elűzés, fegyveres beavatkozás miatt, vagy önkéntesen feladták. Egy vetélkedő terjeszkedés lehetőségének tulajdonítható az altáji török és mongol kirajzás Közép-Ázsiából a történelem előtti időkben. Valószínűleg az ő terjeszkedésük kényszerítette az ősmagyarokat szálláshelyeik feladására, majd nyelvszigetekbe való tömörülésre Ázsia és Kelet-Európa különböző vidékein. Ezeket a területeket tartják nyilván a mai történészek, mint őshazákat vagy átmeneti szálláshelyeket az Urálból való vándorlás során a Kárpát-medence meghódításáig.

De a valóságban, amint azt az írott történelemből ismerjük, minden hódítás elengedhetetlen előfeltétele egy létező, gazdaságilag életképes és katonailag erős háterszág, amely hosszantartóan tudja viselni a helyi lakosság ellenállásának leküzdését. A vándorló magyaroknak semmilyen háterszáguk nem volt a Kárpát-medence állítólagos elfoglalásakor. De volt a törököknek.

Nincsenek nevek, sem más kézzelfogható bizonyíték az őskorból, de Grover S. Krantz, a Washington Állam Egyetemének régész professzora arra a következtetésre jutott, hogy a magyar nyelv már az Újkőkor kezdetén jelen volt a Kárpát-medencében.²⁰⁵⁴ Vagyis jelenlétüket a történelmi Magyarországon a keresztény éra előtt 8000 évnél korábbra teszi. Innét terjedtek ki és népesítették be Közép és Kelet-Európát, majd Ázsia egyes részeit. Helyes-e Krantz megállapítása?

A huszadik század végén egy nemzetközi tudományos csoport felmérést végzett Európában és a Közép-Keleten 22 genetikai jelzőgén felhasználásával, hogy megállapítsa, mely népek állnak egymással közeli rokonságban.²⁰⁵⁵ Megvizsgálták a DNS (deoxiribonukleinsav) Y kromoszómában megörökölt genetikai egyezéseit, ami csak apai ágon öröklhető. A legtöbb európai férfit tíz különböző Y kromoszóma rokonsági ágba lehet sorolni. Azt találták, hogy az M173-as jelzőgén fordul elő leggyakrabban Európában. Az M173 egy ősi eurázsiai jelzőgén, mely kb. 35-40000 éve jelent meg Európában.²⁰⁵⁶ Ennek változata, az M173-C, az *Eu19 haplotípus* egyik összetevője.

E tanulmány lényegének megértéséhez nem szükséges teljes egészében ismertetni a humángenetika részleteit, de ennek a természet törvényeire alapozott tudományos kutatásnak a végeredménye világosan kimutatja a genetikailag rokon népek földrajzi elosztását. Minden egyén kap egy *allélt* mindkét szülőtől. Több tízezer nemzedékre volna szükség ahhoz, hogy az eredeti allél teljesen kicserélődjön. A haplotípusokat mint végső mértékegységet a jelzőgénnek és allélek száma határozza meg.

²⁰⁵⁴ Krantz 1988: 11, 72.

²⁰⁵⁵ Semino 2000: 1155-1163.

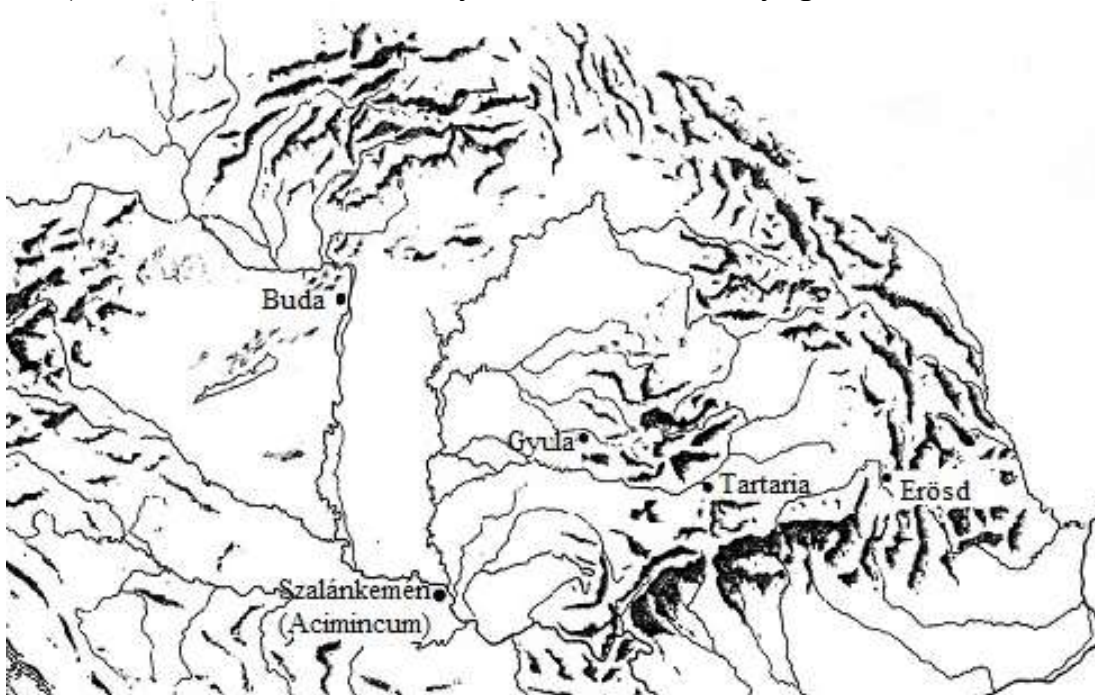
²⁰⁵⁶ Gibbons 2000: 1080-1081.

Annak a népcsoportnak a haplotipusa, akivel a magyarok genetikailag a legközelebbi rokonságban állnak, az *Eu19* fedőnevet kapta. Ennek az *Eu19*-nek a százalékaránya a megvizsgált magyar lakosságban 60%, a lengyeleknél 54,6% és az ukránoknál 54%. Következésképpen a magyarok, lengyelek és ukránok közelebbi rokonságban állnak egymással minden más népnél. E három legközelebbi rokonnép után az Urál vidéki udmurtok 37,2%-al, a macedónok 35%-al, a horvátok 29,3%-al és a csehszlovákok 26,7%-al következnek. A felmérés a jelenlegi Ukrajnát jelöli meg az *Eu19* típus kiinduló pontjának az utolsó jégkorszakot követően, ami a keresztény időszámítás előtt 20000-től 13000-ig tartott. Európa északi részének lakói ekkor húzódtak vissza délről a Balkán-félsziget felől.²⁰⁵⁷

Egy független, 1984 és 1989 közötti felmérés, 28 jelzőgén előfordulását vizsgálta több magyarországi etnikai csoportban és azok külföldi megfelelőiben. A felmérés eredményeként, a korábbi feltételezések ellenére, a jelenkori magyarok genetikailag nem rokonok a finnekkel.²⁰⁵⁸

A finnugor elmélet által hirdetett uráli magyar őshaza körüli ellentmondások és kétségek tehát indokoltá teszik a téma kritikai felülvizsgálatát.

Az emberi jelenlétet tanúsító írott emlék, melyet a Kárpát-medence őslakosságának nyelvével lehet kapcsolatba hozni, három képjegyet tartalmazó agyagtábla formájában került elő egy régészeti ásatás alkalmával az erdélyi Tártarlaka (Tartaria) közelében,²⁰⁵⁹ Gyulafehérvártól délnyugatra kb. 22 km-re.

A Kárpát-medence

Erdély ma Romániához tartozik, azonban 1920-ig a történelmi Magyarország szerves része volt. Mind a három táblát egy hamuval telt gödör alján talál-

²⁰⁵⁷ Semino 2000: 1155-1163.

²⁰⁵⁸ Béres 2001.

²⁰⁵⁹ Makkai 1990.

ták meg egy újkőkori falumaradványban. A táblákon látható jelek közül többet azonosítani lehet a korai Mezopotámiában talált Sumér képjegyekkel. Legmeglepőbb a tatárlaki táblákban az, hogy helyi agyagból készültek és több mint ezer évvel idősebbek, mint sumér megfelelőik, a C¹⁴ (radiocarbon) vizsgálaton alapuló elemzés alapján. Ez belehelyezi őket abba a korszakba, amelybe Grover Krantz helyezi a magyarokat ugyanebben a földrajzi területben.

Tartariai agyagtábla javított mása

Többen kísérleteztek az egyik táblán látható képjegyek megfejtésével, de a mi figyelmünk az alsó bal negyedben látható, kettős kereszthez hasonló jelre összpontosul. Ez a képjegy, mely egy *budát*, vagyis vezetőt jelöl, átvészelte az évezredek megpróbáltatásait és mindmáig része a magyar címernek.²⁰⁶⁰ A képjegy és hangértéke, *Buda* nem maradhatott volna fenn eltérő nyelvi vagy társadalmi körülmények között. Kedvező feltételeknek kellett jelen lenni folyamatos használatához.

Hóman Bálint, élvonalbeli tudós a két világháború között és a magyar középkor történelmének tanára a budapesti Pázmány Péter Egyetemen, elutasította a magyarok és nyelvük uráli eredetét. A Kárpátok környékét jelölte meg, mint a legvalószínűbb helyet, ahol a magyar nyelv kifejlődött.²⁰⁶¹ Megállapításait halála után tette közzé a Hungarian Cultural Foundation in Atlanta, GA.

Szerinte csak uráli, helyesebben felső-volgai együttélésről és többnyelvűségről beszélhetünk. Nem beszélhetünk sem uráli ősnépről, sem ezek őshazájáról, sem pedig egy közös ősnyelvről. Azon a területen különböző eredetű és nyelvű népek osztoztak. Az egykori egységes uráli népekhez és egy közös nyelvhez való makacs ragaszkodás éppen olyan meggondolatlanság, amint egy Sumér-Sémi, Etruszk-Latin, Kelta-Frank, Angol-Szász vagy Bulgár-Szláv őshazához vagy ősnyelvhez való ragaszkodás lenne.²⁰⁶²

A már régen feladott ázsiai őshazához hasonlóan az uráli elméletet is a hamis eszmék halmazára kellene helyezni. Antropológiai, nyelvi és történelmi bizonyítékok, külön-külön és együttesen kimutatják, hogy az ősmagyarok a Kárpátok vidékéről terjedtek kelet felé.

Az ősmagyarok kirajzását a *szvidéri* kultúrával magyarázhatjuk (a keresztény éra előtt kb. 11000-5000), amely valószínűen a kelet-gravetti kultúra (kb. 24000-14000) felújított változata lehetett, amely Közép-Európától az Urál hegy-

²⁰⁶⁰ Nogrady 1996: 54.

²⁰⁶¹ Hóman 1985: 123-128.

²⁰⁶² Hóman 1985: 113.

ségig terjedt az utolsó jégkorszak csúcspontja előtt. Abban az időben észak Európa lakossága délre vonult, de újra benépesítette az elhagyott területeket több ezer évvel később, amint a jég visszahúzódott. Ennek a kultúrának tagjai valószínűen ragozó nyelvet beszéltek, ami jellemző az uráli és altáji nyelvekre, többek között a magyarra, finnre, törökre, japánra és a sumérre. A magyar szavak és nyelvtani szabályok jelenléte az uráli terület finnugor nyelveiben, például a vogulban, nem magyarázható más módon.

László Gyula, egyike a legkiválóbb magyar régészeknek a következőket alapította meg:

„Az uráli nép azonos lehet avval, amely a szvidéri műveltséget létrehozta, tehát eszerint a dél-ukrajnai kelet-gravetti műveltség északra vándorolt népének egyik ága lenne.” A továbbiakban rámutat, hogy *„a szvidéri műveltség népe és a fölötte elterülő Kunda-szigírek között kapcsolat keletkezett, méghozzá tömbönként külön-külön. Tehát közlekedő nyelv keletkezett, amelynek alapja a szvidéri-uráli nyelv volt. E közlekedő nyelv segítségével megérthették magukat a szvidé-riekkel, s egyúttal egymással is. Ez a közlekedő, egymással közvetett rokon nyelvsor kapja később a finnugor elnevezést”*²⁰⁶³

A sumérben találjuk a ragozó nyelvek legrégebbi nyomait, de sumér szavak léteznek úgy a magyarban, mint a törökben. Tehát egy magyar–török közösködés fokozatosan kezd nyilvánvaló lenni, de ha ez valóban így van, akkor ennek kezdetét és helyét nehéz meghatározni. Az egyezések és különbségek megnehezítenek bármilyen feltevést. A sumér nyelvben például, vannak szavak, melyek kimutathatók úgy a magyarban, mint a törökben, viszont mások csak a magyarban, vagy csak a törökben találhatók meg.²⁰⁶⁴ Genetikailag a törökök nem rokonok a magyarokkal, az Eu19 haplotípus előfordulása túl alacsony náluk, csupán 6,6%.

Az összehasonlító nyelvtudomány nem szűkölködik nehézségekben, különösen amikor történelem előtti nyelvek összevetéséről van szó, de sumér szavak és nyelvtani szabályok jelenléte, úgy az uráli, mint az altáji nyelvekben egy ősi közös nyelv irányába mutat. Annak a korábbi nyelvnek helyreállítása nehéz és hosszadalmas lenne írott emlékek hiányában, kivéve a Mezopotámiában található agyagtáblákat.

Tehát ezért óvatosan, de fel kell tételeznünk, hogy a szvidéri műveltség nyelve ama ősi nyelvhez tartozott, minthogy az megelőzte a mezopotámiai műveltséget. Műveltségek nem létezhetnek kölcsönös szóbeli érintkezés nélkül, így e népcsoport kellett, hogy beszéljen egy közös nyelvet, és valószínűleg ez azon nyelvek hasonmás formája volt, melyeket ma ragozó nyelveknek osztályozunk. E földterület jelenlegi nyelvi összetétele többnyire török és szláv. Sok közös szava van a magyarnak ezekkel a nyelvekkel, egy bizonyos számú a török, de sokkal több a szláv. Ezek a szavak mint kölcsönszók vannak nyilvántartva a magyar etimológiai szótárakban, azonban közös eredetüket abban a nyelvben kellene keresni, amelyet e földterület legrégebbi lakosai beszéltek.

²⁰⁶³ László 1986: 27-28.

²⁰⁶⁴ Lásd: Függelék G.

Valószínű a hunok, avarok, besenyők és más török nyelvű törzsek, akiket mint európai hunokat ismerünk, voltak azok, akik benyomultak a szvidéri területre délkeletről. A szlávok ugyanezt tették az ellenkező irányból. Így az eurázsiai szeppe-zóna különböző eredetű népcsoportok olvasztó tégléje lett.

Közép-európától az Urálig terjedő nagy szvidéri tartomány ezek után szét hullott, majd kisebb népcsoportokba tömörült a népes török és szláv telepések között abban az időben, amikor a magyarok lakta Kárpát-medencét a hunok megszállták. Ezek a Kárpátoktól keletre élő magyar nyelvcsoporthoz először életközösségbe kerültek a török és szláv jövevényekkel, majd beolvadtak közéjük.

Az a népcsoport, amelyet most sumérnek ismerünk, valószínűleg a gravetti műveltséghez tartozó nép része lehetett, és nyomós okai lehettek, úgymint az utolsó jégkorszak által okozott éghajlat változás, hogy elszakadjon attól az egységes történelmi idők előtti közösségtől és délre költözzön.

Noha majdnem lehetetlen a fenntartás nélküli fejtegetés, de éghajlatváltozások, mint az utolsó jégkorszak is, közrejátszhattak egy Közép-Ázsiából való vándorlási folyamat elindításában, amint erre Leonard W. King rámutatott.²⁰⁶⁵ Szerinte az a terület, amelybe Dél-Turkesztán is beleesik, már a legrégibb időkben is sűrű lakossággal rendelkezett; az ott élő népek vályogházakban laktak, éppen úgy, mint Mezopotámiában. A legkorábbi régészeti réteg kőkorszakból származó maradványokat takar. Az edénycserepeken talált festett minták a Szuszaban találtakhoz hasonlítanak, amely egy ókori város maradványa dél-nyugat Iránban a mai Sus falu mellett Dezfúl közelében. A rézkorszakból származó kiégetett agyag szobrocskák a sumérekkel való korai kultúrkapcsolat tanújelét mutatják.

Ha a korai sumérek egyik összetevője a gravetti műveltség közép-ázsiai ágához tartozott, akkor a legvalószínűbb vándorlási útvonaluk Iránon keresztül vezethetett.

A rendelkezésre álló bizonyítékok határvonalát figyelem előtt tartva, meg kell említeni, hogy a féldrágakő, *lapis-lazuli* felhasználása Sumériában, a korai közép-ázsiai kapcsolatok mellett tanúskodik. Ezt az azúrkék színű féldrágakövet csak az Észak-Afganisztánban levő *Baksanban* bányászták a sumérek idejében.²⁰⁶⁶

Mezopotámia abban az időben már valószínűleg eléggé lakott volt és ellenállásra találtak az északabbra eső területeken, ezért szorultak le a gyéren lakott déli mocsarak közé. Ott, a mocsarakat csatornahálózat kiépítésével lecsapolták és öntözéses mezőgazdaságot létesítettek, majd kifejlesztették az emberiség első ismert civilizációját. Hátrahagyott ötezer éves írott emlékeik ragozó nyelvre utalnak, s ezért nem zárkozhatunk el attól, hogy az uráli és altáji nyelvcsaládba tartozóknak tartsuk őket.

A sumérek dél-mezopotámiai jelenléte a Tigris és az Eufrátesz folyók torkolatánál, a mai Perzsa-öböltől északra, már a keresztény éra előtt 3450-ben kimu-

²⁰⁶⁵ King 1910: 53-55, 352-358.

²⁰⁶⁶ Mallowan 1965: 22.

tatható, de írott emlékeik a Mezopotámiát elborító özönvíz (keresztény időszámítás előtt c. 4500) előtti időkről tanúskodnak.

Ekkor jelentek meg a tatárlakai táblákkal egyező, képjegyekkel írt agyagtáblák Mezopotámiában, amely lassan ékírássá fejlődött a következő ezer év alatt. Körülbelül ebben az időben, a keresztény időszámítás előtti negyedik évezredben, a sumérhoz hasonló műveltség virágzott az erdélyi *Erősdön*,²⁰⁶⁷ de semmilyen adat nincs az általuk beszélt nyelvre vagy, hogy ez a népcsoport hogyan hívta magát. Ez az erősvi műveltség tanúsítja a tatárlakai műveltség folyamatoságát ebben a térségben.

További írott emlék nincs a Kárpát-medencében élő népekről, sem nyelvükről egészen a római hódításig, i. e. 39-35-ig. Ennek az időrendi űrnek egy részét, a magyarság eredetét illető, de félrevezető legendák pótolják középkori krónikások tolmácsolásában.²⁰⁶⁸ Azonban a nevek ezekben a legendákban nem a magyar nyelvből, hanem inkább a közel-keleti sémi nyelvekből erednek, ahol megfelelőik a magyarországi szövegeknél sokkal előbb léteztek. Ezek a valóságot nélkülöző, képzelet szülte regék, mindmáig egymástól eltérő újraértékelés tárgyát képezik még nemrég kiadott történelmi közleményekben is.²⁰⁶⁹

Az első írott bizonyíték a magyarokról a keresztény éra elején bukkan fel a római történelmi irodalomban. Ez az írott bizonyíték egy bizonyos *Bato* (sic) névre utal, ami két vezér neve is volt a Kárpát-medence nyugati részén az első évszázad hatodik évében. Mindketten a római megszállás elleni küzdelmet vezették.²⁰⁷⁰ *Bató* mindmáig megmaradt vezetéknévnek a magyarok között és eredetét vissza lehet vezetni a sumér *bat*, *badra*, aminek jelentése ‘pálca, jogar’,²⁰⁷¹ és régi közös őse lehet a mai *Buda* névnek²⁰⁷² és *bot* szavunknak.

E név előfordulása a Kárpát-medencében azt jelenti, hogy több ezer évvel a tatárlakai táblák készítése után a sumérhoz hasonló nyelvet még mindig beszélték és neveket képeztek belőle. Ez első látszatra hihetetlen feltevés, de érdemes vele foglalkozni, mert hasonló és hihető adat bukkan fel 300 évvel később a IV. században, amikor Marcellinus Ammianus római történész feljegyezte a *marha*, *marha* kifejezést,²⁰⁷³ ami sumér eredetű gorombán sértő szitkozódás a magyarban. Ammianus ezt a szót annak a népnek tulajdonította, akiket ő *Limigantes*nek nevezett.

Ammianus nem jegyezte fel a limigantek nyelvét, csak annyit tudunk róluk, hogy Acimincumnál, közel a Duna és a Tisza összefolyásához, magyarul káromkodtak és lemarházták II. Konstantin római császárt, mert felingerelte őket. A hely magyar neve Szalánkemén, de át lett cserélve N. Slankamen-re miután Szerbia birtokba vette a déli magyar területeket 1920-ban. Ma már ismeretes, hogy a *marha* ilyen értelemben más nyelvben nem létezik, csak a magyarban és

²⁰⁶⁷ Childe 1929: 109.

²⁰⁶⁸ Lásd: Függelék D.

²⁰⁶⁹ Kristó 1996: 71, 76, 94, 119, 165-167.

²⁰⁷⁰ Cook et al. 1934: 369, X. kötet.

²⁰⁷¹ Deimel 1939, ékjelszám: 169.

²⁰⁷² Nogrady 1996: 52-55.

²⁰⁷³ Seyfarth 1978: 177.

a sumérban. Megmaradt a mai magyar szókészletben, és megismételve csak felbőszült állapotban használatos. A szó nem kihívás vagy csatakiáltás, mint ahogy azt Ammianus gondolta.

A limigantek a szarmaták szolgái voltak Ammianus szerint. Nevük valószínű a latin *limes*ből ered (jelentése ‘határvonal, gyeplő’), homályos leírása a területnek, ahol éltek. Minden bizonnyal a Kárpát-medence eredeti lakói voltak, akkori értesülések szerint. E csoport szálláshelyének a Duna és a Tisza közti mocsaras vidéket jelölik meg, amit gyakran előnt a víz.²⁰⁷⁴

Az 1272-ben már valódi *magyar* nevük által ismert limigantek csak 1848-ban lettek a szolgasorból felszabadítva, röviddel az osztrákok elleni kétéves szabadságharc kitörése előtt. Mindaddig *jobbágyok* voltak, de állapotuk valójában nem volt jobb, mint a rabszolgáké.

A magyarok nem lehettek a hódító nomádok 896-ban, hogy utána lefokozzák magukat az elkövetkezendő ezer évig a szolgaság és jobbágyság alacsony szintjére.

A *jobbágy* szavunk eredetét nehéz megállapítani, 1116-ban *ioubagnak* írták.²⁰⁷⁵ A szó több nyelvből összetett torzított kifejezésnek tűnik. Az előtag *io* több mint valószínű a mai magyar *jó* megfelelője. A következő nyelvek jöhetnek számításba az *ubag* részt illetően: babiloni *abed* ‘rabszolga’;²⁰⁷⁶ perzsa *bande*, *abd* ‘rabszolga’;²⁰⁷⁷ arab *abd* ‘férfi szolga’, lekicsinyítő változata *ubayd* ‘alacsony rangú szolga’;²⁰⁷⁸ latin *iugum* ‘rabiga, szolgaság’; görög *opadosz* ‘szolga’. Tehát a *jobbágy* eredeti jelentése ‘jó szolga’ lehetett.

A sumér *bad₅-bad₅* ‘vereség’²⁰⁷⁹ is valószínűen ide sorolható, mint a szolgaságba taszított legyőzött ellenség neve. Hangcsere a fogmedri zöngés zárhang *d* és a jésítet zöngés zárhang *gy* között előfordul a középkori magyar köznyelvben. Például: *Szilád*>*Szilágy*, *Koród*>*Korógy*. Két kanadai magyar vezetéknév, az *Obágy* és *Obajt* is valószínűen e nyelvek egyikére vezethető vissza.

Mint fentebb tárgyaltuk, a rómaiakat a hunok követték, de Kárpát-medencei birodalmuk Attila halálával összeomlott. Ezekután egy részük visszavonult keleti török területekre. Ugyanakkor egy másik török nyelvű nép, az avarok erősödtek és csoportosultak keleten, majd bevonultak a Kárpát-medencébe. Az avar kaganátus ezzel visszaállította a török uralmat 568-ban Baján vezetése alatt.²⁰⁸⁰

Ezután több avar csoport érkezett egymást követve a VI. és IX. századok között. Hatvanezer avar kori sír régészeti anyaga azt mutatja, hogy az uralkodó réteg többsége mongoloid jellegű volt.²⁰⁸¹ Ugyanakkor a köznép döntő többsége

²⁰⁷⁴ Gibbon 1896: 265, II. kötet.

²⁰⁷⁵ Benkő 1967: 276, II. kötet.

²⁰⁷⁶ Rawlinson 1885: 263, II. kötet.

²⁰⁷⁷ Lambton 1988: 28, 106, 358.

²⁰⁷⁸ Ahmed 2001: 3, 212.

²⁰⁷⁹ Labat 1948, ékjelszám: 449.

²⁰⁸⁰ Kürti-Lőrinczy 1991: 48.

²⁰⁸¹ Bakai 1998: 139-146, II. kötet.

az europid típushoz tartozott.²⁰⁸² Azok az europid típusok minden bizonnyal a magyar őslakók voltak.

Tudjuk, hogy az avar uralkodó címe *kagán* volt,²⁰⁸³ ami török szóképzés eredménye, valószínű *Juan-juan* és *T'u-yü-hun* eredetű, amit 400-ban jegyeztek fel először.²⁰⁸⁴ A kagán feleségét *katumnak* hívták, jelentése 'nemes aszszony'.²⁰⁸⁵

Az egykorú krónikákban fennmaradt avar nevek mindegyike a török nyelvből származik, talán egy kivétellel: *Botaul*.²⁰⁸⁶

Az avar kaganátus lehanyatlása Nagy Károly uralkodásával kezdődött. A frank hadsereg sikeres hadjáratot indított az avarok ellen 791-ben. Egy másik támadást a fia Pépin kezdeményezett 796-ban, majd 803-ban a bulgár erőket Krum kán vezette.²⁰⁸⁷

Kapkodás és fejtelenség követte az avar uralom összeomlását, míg egy másik török nyelvű csoport, Árpád csapatai át nem lépték a keleti Kárpátokat, és 896-ban átvették az irányítást a Történelmi Magyarország néven ismert területen.

Egy könyvtárra való irodalom áll rendelkezésre Árpád népének megérkezéséről. A történészek *hódításnak* nevezik az eseményt, de valójában csak egy új török megszálló csapat érkezett a török anyaországból, hogy visszahelyezze uralmukat a Kárpát-medencében. Bejövetelüket *honfoglalásnak* hívjuk magyarul, ami helytelenül *hódításnak* lett lefordítva idegen nyelvekre. A régi magyar krónikák latin szóval *ingressusnak* írják ezt a történelmi eseményt ami 'bevonulást' jelent. Az őshonos magyar lakosság részéről nem volt szervezett fegyveres ellenállás, hogy megakadályozza bejövetelüket. A törökök ekkor már 500 éve uralták az országot és a magyarok már régen feladhatták a küzdelmet török elnyomói ellen. Nem volt nekik szokatlan, hogy ugyanazon faj új csoportja vegye át országuk vezetését. Az sem zárható ki, hogy az avarok kértek erősítést az óhazától.

Régi magyar krónikák, főleg Anonymus, említenek harcokat *Salán* (*Zalán*), *Gelu*, és *Mén-Marót* vezetésével. Azonban ezek mint szláv és török nevek vannak nyilvántartva, etimológia nélkül, a magyar névmagyarozó könyvekben.²⁰⁸⁸ Például *Zalán* mint török név van bemutatva, jelentése 'ütő, dobó',²⁰⁸⁹ de hiteles forrásmunka megjelölése nélkül. Azonban e név etimológiailag beleillik a sumér nyelvbe, ahol a *zal* jelentése 'kitartó, állhatatos',²⁰⁹⁰ melyhez a régi *-án*, a mai magyar *-ány* csatlakozik. A név egy megbízható egyént jelöl. *Szalai* és *Zalán*

²⁰⁸² Kürti-Lőrinczy 1991: 48.

²⁰⁸³ Bakay 1998:223, II. kötet.

²⁰⁸⁴ Clauson 1972: 611.

²⁰⁸⁵ Golden 2000: 202.

²⁰⁸⁶ Lásd: Függelék E.

²⁰⁸⁷ Kürti-Lőrinczy 1991: 58.

²⁰⁸⁸ Ladó 1978: 165, 190, 227.

²⁰⁸⁹ Kálmán 1978: 37.

²⁰⁹⁰ Labat 1948, ékjelszám: 231.

még ma is gyakori vezetékek és utónevek Magyarországon, azonkívül *Zala* fennmaradt, mint egy vármegye neve és több helynév előtagja is.

Gelu nevét sem lehet megmagyarázni a mai magyar nyelv segítségével. Valószínű, hogy ez is a sumér nyelv segítségével oldható meg, ahol *ge*₁₆ jelentése ‘íj’,²⁰⁹¹ és *lu* ‘ember’.²⁰⁹² A szó összevont jelentése ‘íjas, íjász’.

A tehetetlen avar uralkodó réteg, melyet legyengítettek a katonai kudarcok, a belső viszály és az őshonos lakosság passzív ellenállása, minden kétségen kívül segítségért folyamodhatott a Kárpátoktól keletre eső térséget uraló gyarmattartó rokon néphez. Ezt a török utánpótlást nevezik a magyar és külföldi történészek ‘magyar leigázóknak’. Ez a valóságtól távol álló önkényes és téves eszme már oly régen és annyira leköti a jóhiszemű kutatókat, hogy a hajlandóság ezt megváltoztatni nem is áll szándékukban. Egy erős magyar hátszín hiánya a Kárpát-medencén kívül, ami előfeltétele minden hódításnak, akárhol is legyen az, határozottan megcáfolja, hogy Árpád harcosai magyarok lettek volna.

Először idegen nyelvű forrásokhoz fordulunk, hogy megnézzük, kiknek tartották az újonnan érkezetteket. Görög krónikák a legkorábbi forrásaink, melyek megnevezik a Kárpát-medencéből érkező követeket. Ők állandó kapcsolatban álltak velük, és rendszeresen *Tourkoinak*, *töröknak* hívták őket a IX. század közepétől egészen 1075-ig. Abban az időben Michael Dukasz görög császár egy feliratos koronát adományozott I. Géza (1039?-1077) királynak, amely *κραλης Τουρκιας*-nak, ‘Turkia királyának’ nevezte őt.²⁰⁹³ Lehetetlen, hogy Görögország vezető rétege, követei és diplomatai nem ismerték volna a király kilétét és ilyen komoly diplomáciai baklövést követtek volna el. Továbbá, teljesen valószínűtlen, hogy a görög császár megengedte volna, hogy egy magyar királyt töröknak nevezzenek. Azért nevezték így, mert úgy ő, mint az egész uralkodó réteg, török volt. A magyar köznép, a föld művelői, kézművesek és iparosok a háttérbe szorultak, külföldi diplomataik nem érintkeztek velük, nem vették őket figyelembe.

A régi magyar krónikások Árpád népét *Hungarnak* nevezték, amit mai történészeink és nyelvészeink önkényesen *Magyarnak* fordítanak. Más irányba fordulva, a bizánci krónikáirók munkáiban megtaláljuk azoknak a népeknek neveit, akikkel a görögök kapcsolatot tartottak a X. és XI. században. Az általuk lejegyzett népnevek, amelyeket ma *Magyarnak* fordítanak, a következők: Ουγγροι, Ουγγαροι, Ουνβοι, Τουρκοι, Παιονες, Παννονες, Σαυρομαται, Δακες, Γηπαιδες, Μυσοι, Γεται.²⁰⁹⁴ (A görög szavak feletti ékezeteket technikai okok miatt elhagytuk.) A szerzők határozottan állítják, hogy Ουγγροι és Ουγγαροι *magyarnak* olvasandók, de beismerik, hogy a többi név más népeket is jelölhet.

A görög szöveganyag összegyűjtésére és lefordítására fordított buzgalom és hivatástudat valóban tiszteletreméltó, de az Ουγγροι és Ουγγαροι neveket úgy értelmezni, hogy azok *magyart* jelentenének, minden más lehetőség közül is a legvalószínűtlenebb. Magyarra átírt formájuk *Úngri* és *Úngari*, melyek az *un-*

²⁰⁹¹ Labat 1948, ékjelszám: 67.

²⁰⁹² Labat 1948, ékjelszám: 330.

²⁰⁹³ Moravcsik 1988: 254.

²⁰⁹⁴ Moravcsik 1988: 10.

gar görögös alakjai. (A magyarra való átírás a következő szabály szerint történt: Az *ou* azonos a hosszú *ú*-val, a *γγ* az *ng*-vel és az *oi* a hosszú *í*-vel.) A *magyar* név először 1275-ben lett lejegyezve mai alakjában.²⁰⁹⁵ Más, azonosítható alakok, mint a *mogior*-, *moger* és a *mogor* 1121, 1150 és 1125-ben lettek említve.²⁰⁹⁶

A Bíborbanszületett Konstantin (905-959) uralkodása alatt szerkesztett *A birodalom kormányzása* c. munka több nemzetről és a görögök velük szemben tanúsított bánásmódjáról számol be. Ebben a műben, minden kétséget kizáróan, a Kárpát-medencei törökökkel szomszédos népek, mint *frank*, *besenyő* és *horvát* vannak megnevezve. Név szerint van megemlítve a törökök uralkodója, *Árpád* és apja *Álmos* is.²⁰⁹⁷ Ez teljesen kizárja azt, hogy a görögök nem voltak tisztában az uralkodó réteg hovatarozását illetően. A Függelék F-ben közölt nevek az Árpád-korszak idejéből elegendően bizonyítják török eredetüket.

Az uralkodó réteg személynevei a hun és avar uralom alatt, majd az Árpád dinasztia idején is határozottan török eredetre utalnak. Más forrásokból származó adatok, melyek fennmaradtak a legrégebbi időkből, szintén támogatják ezt a nézetet.

Az itt röviden ismertetett tények abba az irányba mutatnak, hogy 896-ban egy új török behatolás történt a Kárpát-medencébe, és nem 'magyar hódítás', amint azt a történészek állítják és tanítják. A helyi őslakosság nyelve sem lehetett szláv vagy hun, amint azt az *Encyclopaedia Britannica* állítja, hanem Franciaországhoz és Bulgáriához hasonlóan, a megszállók átvették a legyőzött lakosság nyelvét. Ha a helyi lakosság Magyarországon szlávul beszélt volna, akkor a magyarok nyelve ma is szláv lenne, mint Bulgáriában. De ez nem így van. A magyarok még mindig egyedülálló ősi nyelvüket beszélik, amely minden nyelvi behatásnak ellenállt a múltban.

Zárószó

E tanulmány megírásához szükséges kutatómunka 1996-ban kezdődött az úgynevezett 'honfoglalás' 1100. évfordulója alkalmából. Akkor figyeltem fel arra, hogy a honfoglalók nevei is beszélnek, de a nyelvük nem magyar, hanem török. A gyakori ellentmondásokat tartalmazó szakirodalom átnézése és a magyarság kilétének tisztázása több mint egy évtizedet vett igénybe.

A feladatot megnehezítette a szűk latin ábécébe kényszerített magyar nevek írott formája. Az okmányokat és évkönyveket latinul írták, ez volt az adminisztráció nyelve a középkori Magyarországon. A magyar nyelvet ezalatt az idő alatt a szolgák és jobbágyok tartották fenn.

E tanulmányban bemutatott bizonyító anyag, amely a tárgykörben végzett több évtizedes munka folytatása, ellentmond a magyarság jelenleg elismert uráli

²⁰⁹⁵ Szamota 1902-1906: 606.

²⁰⁹⁶ Benkő 1967: 816, II. kötet.

²⁰⁹⁷ Moravcsik 1988: 30-51.

eredetének. Célja azonban egy átgondolt és gondolkozásra készítő tétel felállítása volt, amely más szemszögből vizsgálja a magyar történelmet.

Függelék A. Magyar jobbágynevek

Az itt felsorolt nevek a latin nyelvű dömösi prépostság 1138-ban kiállított adományleveléből valók.²⁰⁹⁸ Az oklevél felsorolja a jobbágyok nevét, akiket a történelmi Magyarország különböző helyeiről továbbítottak oda, hogy a helyi prépostot szolgálják. Neveiket torzított formában jegyezték le a legtöbbnyire idegen írnokok, akik nem voltak hozzászokva olyan nevekhez, amelyek a magyar nyelvből eredtek. Feltűnő, hogy az uralkodó osztály tagjainak nevei választékos, emelkedett jelentést tartalmazó török szavakból származnak, de a jobbágynevek hétköznapi, sokszor becsmérlő magyar szavakból vannak képezve. Olyan nevek ezek, melyeket csak szolgasorban tartott nép alkothat.

<i>Okleveles névalak</i>	<i>Magyar névalak</i>	<i>Jegyzet</i>
Aianduk	Ajándék	Ajándékba kapott szolga neve lehetett.
Baka	Baka	Valószínű, hogy a sumér <i>bat</i> ‘bot’ ²⁰⁹⁹ és az <i>a</i> melléknév képző összevonása.
Bata	Bata	
Belch	Bölcs	
Bena	Béna	
Budosov	Bujdosó	
Cegedi	Szegedi	
Curpas	Korpás	
Cuzma	Kozma	
Dubos	Dobos	V. ö. sumér <i>ub₃</i> ‘dob’. ²¹⁰⁰
Ecil	Acél	
Edus	Édes	
Egid	Egyed	
Elud	Előd	
Elees	Éles	
Erdeidi	Erdődi	
Farkas	Farkas	
Fekete	Fekete	
Fenyés	Fényes	
Finta	Finta	

²⁰⁹⁸ Ferhértói 1983.

²⁰⁹⁹ Waddell 1927: 23.

²¹⁰⁰ Deimel 1939, ékjelszám: 256.

Gal	Gál	A név visszavezethető a sumér <i>gal</i> -ra ‘nemes’ jelentéssel. ²¹⁰¹
Gegu	Gége	
Gumba	Gomba	
Gurgu	Görgő	
Halad	Halál	
Hazug	Hazug	
Numel	Nemél	
Numhw	Nemhű	
Odus	Adós	
Ogus	Ágas	
Okus	Okos	
Otus	Ötös	
Patkan	Patkány	
Pusti	Pusztai	
Rece	Réce	
Remen	Remény	
Saba	Szabó	V. ö. sumér <i>šab</i> ‘vágni’. ²¹⁰²
Sacas	Szakács	V. ö. sumér <i>šuku</i> ‘étel’. ²¹⁰³
Samar	Szamár	
Sanka	Szánkó	
Sebe	Sebes	
Sele	Szelő	V. ö. sumér <i>sil</i> ‘szelni’. ²¹⁰⁴
Sileu	Szülő	V. ö. sumér <i>sal-la</i> ‘szülő’. ²¹⁰⁵
Simian	Semilyen	
Sipus	Sípos	
Sugaldi	Szolgádi	
Tortou	Tartó	
Tuda	Tudós	
Vara	Varró	
Vendeg	Vendég	
Vin	Vén	
Vir	Vér	

Néhány jobbággy a következő helyről lett áthelyezve:

Asavfeu. A név fennmaradt a Veszprém megyei *Aszófő*-ben, amely az *aszó* ‘csermely’ és a *fő* szavak összetétele.

²¹⁰¹ Labat 1948, ékjelszám: 343.

²¹⁰² Labat 1948, ékjelszám: 295k

²¹⁰³ Deimel 1939, ékjelszám: 285.

²¹⁰⁴ Deimel 1939, ékjelszám: 11.

²¹⁰⁵ Gostony 1975: 56.

Bata. A sumér *bat* ‘bot’ és a szintén sumér *-a* melléknévképző összevonása. A mai *botos* ‘felügyelő’ megfelelője.

Doboz. Ez a név valószínűen a Békés megyei *Doboz*-zal egyenlő.

Durusa. Fennmaradt a Csongrád megyei *Dorozsma* helynévben, amely lehet, hogy a *darázs* szó és a sumér *-a* melléknévképző származéka.

Geu. Eredete homályos, fennmaradt, mint a Csongrád megyei *Algyő* része.

Humur. Egy *homor* ‘nyomás’-ban épült hely neve lehetett.

Hodus. Gyakori része magyarországi helyneveknek, a *hód* nevéből képezve.

Sakani. Egy madár neve, lehetséges utóda a *Zákány* helynév Somogy megyében.

Sebe. Gyakori alkotórésze helyneveknek a gyors folyók mellett.

Surcudi. Fennmaradt a Békés megyei *Sarkad*-ban. A név indító oka egy földrajzi alakulat könyökében épült hely lehetett.

Wadasu. A *vadas* ‘vadaskert’ torzított formája.

Zamthou. A *szántó*-ból származó helynév lehetett.

Függelék B. Magánhangzó illeszkedés

A magyar nyelv egyik sajátos alapszabálya a magánhangzó illeszkedés, ami szavakon belül a magas és mély hangok rendeződését szabályozza. Legtöbb ragozó nyelvben, mint a magyarban és a törökben, a szó magánhangzói csak magas (e, ö, ő, ü, ű) vagy alacsony (a, á, o, ó, u, ú) hangrendűek lehetnek. Ez a törvény idegen és összetett szavakra nem vonatkozik. A középhangok (é, i, í) szintén kivételek. A magánhangzó illeszkedés toldalékokra, ragokra és képzőkre is vonatkozik, magánhangzóiknak rendeződni kell a tőszó magánhangzóihoz. Ha a szó vagy név magánhangzója alacsony hangrendű, mint a *hun*-ban, akkor a toldalék magánhangzójának ugyanabba a hangrendbe kell tartozni; *-gar*.

Függelék C. Hun nevek

ATAKAM egy hun nemes ember neve, a török *ata* ‘atya’ és a *kam* ‘sámán’-ból képezve.²¹⁰⁶

ARIKAN Attila egyik nagybátyjának neve. E török nyelvből eredő név szó szerint lefordítva ‘tisztá vér’-t jelent, de *nemes* értelemben. Összetétele; *ari* ‘tisztá’ és *kan* ‘vér’.²¹⁰⁷

ATTILA neve bizonytalan eredetű, *Etele* alakban is ismert, ami arra enged következtetni, hogy az *Etel* (*Etil*, *Itil*) folyóról kapta nevét, amely ma *Volga* néven ismeretes a mai Oroszországban. A szóvégi *-e* a valahová tartozást jelző *-i*

²¹⁰⁶ Németh 1940: 224.

²¹⁰⁷ Türk Dünyası El Kitabı 1992: 116, I kötet.

illeszkedett alakja lehet. *Eveli* ‘az Etel folyó mellékéről származó’. Török források ezt a magyarázatot ajánlják.²¹⁰⁸

A másik magyarázat a török *ata* ‘atya’ szó lenne, amihez a gót kicsinyítő képző *-ila* kapcsolódik.²¹⁰⁹ Ez az összetétel hibrid névre vallana. Azonban, a sémi akkád *Etellu* ‘hős’²¹¹⁰ is megfelelő név lenne egy király számára.

AYBARS. Attila egyik nagybátyját *Oibarsios* néven említi a hunok között megfordult Priskosz rhetor görög követ. A görögök az idegen nyelvek *a* hangját gyakran *o* betűvel írták, tehát a nevet *Aybars*-nak olvashatjuk az *-ios* képző elhagyása után.²¹¹¹ A név a török *ay* ‘hold’ és *bars* ‘párduc’ összevonása. A párduc modern török neve *pars*.

A *bars* valószínű ősiráni jövevényszó a törökben. A tizenkét évből álló ötörök állatciklusnak is egyik éve a párduc.²¹¹²

CSABA. Attila legfiatalabb fiának neve a török nyelvből ered, alapja a *çoban* ‘shepherd’. Másik lehetőség a szintén török *çaba* ‘buzgó, lelkes’.

DENGÉZIK volt Attila egyik fia. Neve az ötörök *tengiz* vagy *dengiz* ‘tenger, óceán’ szóból származik, modern törökben *deniz*. A *Tenizek* személynév és *Tengezek* helynév még mindig létezik Ázsia török részein.²¹¹³

ELLÁK Attila másik fiának neve, s mint *Ellac*-ot írta le Jordanes a VI. században élő történész. Ez valószínűleg torzított alakja a gyakori *Ilek* névnek, amivel a törököknél igen gyakran találkozunk.²¹¹⁴

IRNEK, Attila harmadik fiának nevét Priskosz rhetor *Érnakh*-nak írja, de mint *Irník* maradt fenn a bulgár kútforrásokban. Összetevői a török *er* ‘férfi, hős’ és a *ni(e)k* képző. *Irnek-Bay* fennmaradt a kirgizeknél mint személynév.²¹¹⁵

MUNDZSUK, Attila apjának neve is a török nyelvből ered. Priskosz rhetor *Mundiuchos* alakban jegyezte fel, Jordanes pedig *Mundzucus* alakban. Az eredeti alak valószínű *Mondzsuk* volt, aminek ‘gyöngy, üveggyöngy’ a jelentése török nyelvekben (mai törökben *boncuk*, kiejtése ‘bondzsuk’). Ilyenféle nevet nagy számmal lelünk a törökségnél, sőt van a török régiségben *Er-Monçuk* név is. *Er* ‘férfi’ gyakran előforduló elem a török személynévben.²¹¹⁶

Az is lehet, hogy a név egy *mandzsu* származású személyt jelöl, amihez a török *-k* kicsinyítő képző kapcsolódik. *Mandzsuri*a Kína északkeleti része, nyelvükben *manchu* jelentése ‘tisztá’,²¹¹⁷ ami ‘nemest’ is jelenhet.

OKTAY, Attila harmadik nagybátyja,²¹¹⁸ nevéreől ítélve jól kezelhette a nyilat. *Ok* törökül ‘nyíl’, *tay* pedig ‘társ’ de főnemesnek is értelmezhető. A nevet

²¹⁰⁸ Türk Dünyası El Kitabı 1992: 116, I kötet.

²¹⁰⁹ Németh 1940: 221.

²¹¹⁰ Labat 1948, ékjeszám: 325.

²¹¹¹ Németh 1990: 151.

²¹¹² Clauson 1972: 368.

²¹¹³ Németh 1940: 224.

²¹¹⁴ Németh 1940: 223.

²¹¹⁵ Németh 1940: 223.

²¹¹⁶ Németh 1940: 223.

²¹¹⁷ Benkő 1967: 837, II. kötet.

²¹¹⁸ Türk Dünyası El Kitabı 1992: 116, I, kötet.

mint ‘nemes nyilazó’-t fordíthatnánk magyarra. Egy másik magyarázat *ak* ‘fehér’ és *tay* ‘csikó’ lenne.

„Mindezek alapján kimondhatjuk, hogy az európai hunok vezető része, de bizonyára maga a tulajdonképpeni hun nép is, török nyelvű volt, illetőleg egyszerűen török volt. A fenti török nevek más történeti magyarázatot nem engednek meg. E nevek valami török műveltségi hatás eredményei nem lehetnek, ezek magából a tulajdonképpeni hun nyelvből valók”.²¹¹⁹

Függelék D. Legendák

A népszerű csodaszarvas legenda szerint *Nimród* két fia *Hunor* és *Magor* előtt vadászat közben hirtelen egy nőtény szarvas bukkant fel, amit ők üldözőbe vettek, de soha sem érték utol. A szarvas egyre csalta őket és társaikat a Kárpát-medence felé, ahol végül is letelepedtek. A történet lényege az, hogy a magyarok *Magor* leszármazottjai, míg *Hunor* a hunok őse.

De az elbeszélés másfajta népcsoportot látszik leírni, nem a magyarokat. *Nimród* nevét nem tudjuk megfejteni a magyar nyelv segítségével, csak a sémi akkádéval, ahol a *nimru* jelentése ‘párduc’.²¹²⁰ Figyelmet keltő, hogy a ‘párducbőr kacagány’ panyókára vetve megkülönböztető jele volt a magyarországi nemességnek az első ezredforduló idején és századokkal később is. Ezt a prémes párducbőrből készült férfi ruhadarabot csak az uralkodó réteg tagjai viselhették.

Nimród neve valószínűleg összefügg *Nimrud*-al, Assíria egykori fővárosának nevével, ahol az uralkodó székelte. E régi város romjai a mai Irakban található Moszul közelében. A várost a médek, szkíták és babilóniaiak együttes hadserege foglalta el és rombolta le a keresztény időszámítás előtt 612-ben.

Nimród felesége *Ankisa* volt a *Tárik-i Üngürüş* szerint, ami egy régi magyar krónikának török fordítása.²¹²¹ Ez a név valószínűleg az arab *Anisa* hibás betűzése (kiejtése *Anisza*) ami a férfi *Anis* név nőnemű változata. Jelentése ‘barátságos, közvetlen’.²¹²²

Tehát ebben a legendában előforduló nevek lényegében nem derítenek fényt a magyar nemzet eredetére, mert az itt említett egyének nevei Asszíriában a sémi nyelvekből származnak. Nem világos, hogyan lett ez a történet a magyar mondavilág fontos része. De ismeretes, hogy a krónikák nem akadémikus bizottságok munkái voltak, hanem szinte mindig egy ember alkotása. Talán magasabb helyről kapott utasításra került oda, hogy igazolják és megmagyarázzák a nem-magyar felső osztály jelenlétét Magyarországon. Annak a felső osztálynak a feje pedig az Árpádház volt, melynek eredete *Nimród*hoz vezet egyes krónikások szerint. Ebben a történetben minden a Közép-Kelet felé mutat, kivéve a *Magor* nevet, amiben viszont ott van a török *-gor* utótag.

²¹¹⁹ Németh 1940: 225.

²¹²⁰ Labat 1948, ékjelszám: 131a.

²¹²¹ Tedzsüman 1988: 19.

²¹²² Ahmed 2001: 239.

Egy másik ismert legenda *Álmos* születése, akinek fia, *Árpád* fejedelem vezette be népét Szittyaországból a Kárpát-medencébe 896-ban. A krónikás szerint „ – miképpen meg van írva a rómaiak krónikájában – [...] Ögyek fia *Eleud* (Előd?), Szittya földön *Eunodubilia* leánytól fiat nemzett, kinek neve lőn Álmos, annak okáért, mert anyjának álmában keselyűforma madár jelent meg, mikor terhes állapotban volt; méhéből rohanó víz fakadt, meggyarapodott, de nem a maga földjén: ebből azt jósolták, hogy ágyékából dicső királyok származnak. Miután a *somnium* a mi nyelvünkön *álom*, s ama fiú származását álom jövendölte meg, ezért nevezték Álmosnak [...]”.²¹²³

Eunodubilia mint *Emese* lett ismeretes e legenda népszerű magyar változatában. A név a sumér *geme-še* szóösszevonásból eredhet, jelentése ‘asszony-mag’, amiből a mai magyar *Gémes* és *Gémesi* vezetéknevek is képződhetek. *Eunodubilia* egyike azoknak a tisztázatlan neveknek melyek származását minden próbálkozás ellenére sem sikerült megfejteni. A név határozottan nem magyar és valószínű ez volt az ok arra, hogy Emesével helyettesítsék a magyar ajkú lakosság számára.

Ugyanígy állunk ezzel az idegen eredetű mondával is, amit Hérodotosz (született i. e. 490) sokkal előbb majdnem ugyanígy írt meg.

Asztüagésznek, a médek királyának, volt egy lánya, akit *Mandanek* hívtak. *Asztüagész* egyszer azt álmodta, hogy lányából nagy mennyiségű folyadék fakadt ki, ami először elárasztotta a várost, majd egész Ázsiát. Az álmot rossz jelnek vették.

Asztüagész ismét álmot látott, miután *Mandane* terhes lett perzsa férje, *Kambüszész* által. Ebben az álomban szőlőtő nőtt ki *Mandane* ágyékából, ami benőtte egész Ázsiát. E második álom megfejtése szerint, a születendő fiú fogja majd Média trónját bitorolni.²¹²⁴ A rege leírja a fiú viszontagságos életét, akiből végül *Szíriosz* perzsa király lesz, legyőzi *Asztüagészt* és Média a perzsa birodalom részévé válik.

Tehát az *Álmos* legendának a hasonmása is megvan a Közép-Keleten, bár a médek nem sémi nép volt, hanem inkább iráni fajta. Média a mai Irán északnyugati részén terült el.

Függelék E. Avar nevek

BAJÁN volt az első avar kagán a Kárpát-medencében. Neve egy összevont török szó, a *bay* ‘gazdag’²¹²⁵ és a már elavult török *-an* ragból áll.

BOJLA egy hagyományos török név. Görög betűkkel írt török feliratban a nagyszentmiklósi kincs 21. számú arany kelyhén *Boiila*-nak lett megörökítve.²¹²⁶ A kincs az Avar korból származik. A felirat török voltát Vilhelm Thom-

²¹²³ Kálti 1358: 22.

²¹²⁴ Hérodotosz, első könyv, 107-108 oldal.

²¹²⁵ Akdikmen 1986: 45.

²¹²⁶ Németh 1990: 457.

sen (1842-1927) dán nyelvész fejtette meg és írta át latin betűkre. Ez a név eredetileg magas török rang volt, aminek pontos jelentése tisztázatlan.

Nagyon régi szó, valószínűleg a törökség előtti időkből való, talán *Hsziung-nu*, de eddig még nem lehetett a kínai szövegekben e néphez visszavezetni.²¹²⁷

De az is lehetséges, hogy Boyla a mai török *boylu* ‘magas termet’ vagy ‘magas szellemi képesség’ régebbi formája.²¹²⁸

BOTAUL egy másik név a 21. számú kelyhen *Boitaoil*-nak írva, aminek a török *Bota*²¹²⁹ és szerintünk a magyar *Buda* is megfelel. Mindkettő a sumér *bad*, *bat*-ból ered ‘bot, jogar’ jelentéssel, v. ö. magyar ‘bot’ és török *budak* ‘faág’ szavakkal. *Botaul* egy török előkelő neve volt, jelentése ‘bot fia’. Az *-ul* végződés mint személynévi rag a Török *ogul* ‘fiú’ szóból ered.

KAPKAN is személynév és előkelő avar rang volt,²¹³⁰ amely valószínű a török *kapi* ‘kapu’²¹³¹ és *kan* ‘alsóbbrendű parancsnoki rang’²¹³² összevonásának eredménye. A kapuőrség kapitányát jelentheti.

TARKHAN magas ókori cím, eredete a kínai *darkhan* lehetett. A csagatáj *tarkhan* adómentességet élvezett és hadjáratok során szerzett zsákmányt is ő kezelte.²¹³³

TUDUN a második legmagasabb rang volt a kagán után.²¹³⁴ A szó a török *tutum* ‘közgazdaság’²¹³⁵ torzított alakja lehet és így a pénzügyek megbízottjával hozható kapcsolatba.

Függelék F. Nevek az Árpád korból

AJTONY vezér neve Szent István uralkodásának kezdetén tűnt fel. A terület, amely felett uralkodott, magába foglalta a Marostól délre az Al-Dunáig terjedő területet, melyet most mint Bánátot ismerünk.

A név minden kétségen kívül a török nyelvből ered. Alapja, egyik elgondolás szerint, *altin* ‘arany’,²¹³⁶ azonban valószínűbb, hogy az *ay* ‘hold’ és *ata* ‘atya’ összekapcsolásának eredménye. Az *Ayata* név jobban beleillene a török vezérek névadási szokásaiba.

ÁLMOS, az Árpád-ház megalapítója, *Eunodubilia-Emese* fia a fentebb említett középkori legendában. A név eredetének három lehetséges forrása van, de legvalószínűbb a török nyelvből való származás lenne.

²¹²⁷ Clauson 1972: 358.

²¹²⁸ Akdikmen 1986: 58.

²¹²⁹ Németh 1990: 459.

²¹³⁰ Bakay 1998: 226, II. kötet.

²¹³¹ Akdikmen 1986: 216.

²¹³² Clauson 1972: 630.

²¹³³ Clauson 1972: 539.

²¹³⁴ Bakay 1998: 226, II. kötet.

²¹³⁵ Akdikmen 1986: 380.

²¹³⁶ Ladó 1978: 128.

Stein Aurél [(1862-1943) magyar származású angol utazó] egyik útleírásában szerepel egy *Szatip-Aldi* nevű kirgiz főnök. E név jelentése ‘vásárolt, vett’. Ez a név is bizonyára az óvó nevek közé tartozik. Ugyancsak ‘vásárolt, vett’ a jelentése annak a török *Almys* névnek is, mellyel a mi *Álmos* nevünket egyeztetik.²¹³⁷ Ez a szó a mai törökben *almak*, jelentése ‘venni, vásárolni, szerezni’ (Akdikmen 1986:18). Ebbe a régi névadó szokásba illik bele a Magyarországon ma is használt *Dónát* név, mely a latin *donatio*-ból képződött ‘ajándék, adomány’ jelentéssel.

Mások a volgai bulgár uralkodó hasonló címéből származtatják, amely szerint a jelentése ‘magasztos’.²¹³⁸

Azonban a széles körben elfogadott magyarázat szerint, Álmos azért kapta ezt a nevet, mert anyja, terhes állapotában, megálmodta az ő és utódai sokat ígérő jövőjét. E magyarázat gyenge pontja az *álmos* szó magyar jelentése. Annak a neve, akiről álmodunk, *Megálmodott* lenne, ami bonyolultan képzett szó, előképző-ige-utóképző láncolatból áll. Ha Álmos szülei magyarul beszéltek, akkor ez lett volna a megfelelő neve a gyerekek. Ugyanakkor *álmos*, ami rokon értelmű a *tétova*, *kábult* szavakkal, szerfelett alkalmatlan uralkodói névnek.

ÁRPÁD. Álmos fiának a neve, aki megválasztott nagyfejedelmé volt a török törzsszövetséghez tartozó népeknek. A magyar történelemben őt tekintik a 896-os szövetséges egységek vezérének, amelyek behatoltak a Kárpát-medencébe.

A magyar tudományos körökben Árpád nevét a török nyelvből származó *árpa* köznévvvel magyarázzák, amihez a *-d* kicsinyítő képző csatlakozik.²¹³⁹

Azonban *Arpad*, a sírio-hitti királyság régi fővárosa, a keresztény időszámítás előtt 800-ban, a mai Szíriában, Aleppótól 30 km-re északra,²¹⁴⁰ jelentős lehet e név eredetét illetően. Az asszír nyelvben van egy hangalakban közeli szó: *Arpu* aminek jelentése ‘sötét’.²¹⁴¹

CSEPEL. A névtelen szerző (Anonymus) írta, hogy Árpád felfogadott egy ügyes kun férfit istállómasternek a Duna szigetén. Mivel ő ott lakott, a szigetet róla nevezték el. E sziget neve, Budapesttől egy kicsit délre, még ma is Csepel.

A kunok török nyelvű népek voltak, *çepel* (kiejtése csepel) jelentése ‘kö-töszködő, bosszantó’ a török nyelvben.²¹⁴²

JUTAS, török eredetű személynév, Árpád harmadik fiának neve, görög forrásokban *Ioitotsa*. A török *yut* ‘nyelni’ igéből képződött és ‘ínyenc, falánk’-ot jelent. V. ö. modern török *yutmak* ‘nyelni, falni’.²¹⁴³

KOPPÁNY Árpád ükunokája volt. Neve a török *kapyan*, *kapan* méltóságnévből eredhet (Németh 1990:284). Eredeti alakja *qapayan* lehetett, v.ö. csagatáj *qopan* ‘nagy, győzelmes, erős, magas’.²¹⁴⁴

²¹³⁷ Németh 1990: 280.

²¹³⁸ Ladó 1978: 129.

²¹³⁹ Ladó 1978: 133.

²¹⁴⁰ McKenzie 1965:57.

²¹⁴¹ Oppenheim 1958: 304, IV. kötet.

²¹⁴² Akdikmen 1986: 81.

²¹⁴³ Akdikmen 1986: 413.

²¹⁴⁴ Kiss 1978: 77.

KURSZÁN egy magasrangú vezér neve, hivatalában második, de rangban egyenlő a fejedelemmel. Török eredetű, jelentése ‘keselyű’.²¹⁴⁵

KUSID. Mielőtt Árpád népe bevonult a Kárpát-medencébe 896-ban, a vezetés előrelküldött egy követet, hogy kifükéssze az ottani helyzetet és érintkezésbe lépjen a helyi vezetőkkel. A követ neve *Kusid* volt, amit nem lehet levezetni a magyar nyelvből. Hangalakban ehhez közel álló szó a perzsa *korsid* ‘nap’²¹⁴⁶ [égitest], amiből muzulmán név lett *Kursed* alakban.²¹⁴⁷ Bár ez női név a mai muzulmán társadalomban, mégsem zárható ki, hogy a követ neve innét ered. Régi magyar krónikák szerint Kusid apja *Kund* volt, ami a török *kende* vagy *künd(ü)* változata.²¹⁴⁸ Ez pedig egy mongol eredetű, de a törökök között is használatos magasrangú méltóság címe. Jelentése ‘súlyos, tekintélyes’.²¹⁴⁹

OND egy Árpád-kori törzsfő neve, a török *on* ‘tíz’-ből képezve. Valószínű a tizedik gyerek volt a családban.²¹⁵⁰

SZEMERE. Egy törzs vezetőjének neve az Árpád-korban, a török nyelvből származik, jelentése ‘rontó, pusztító’.²¹⁵¹

TAKSONY, Árpád unokájának neve, amely a török nyelvből ered. Jelentése ‘kegyetlen, elégedett’.²¹⁵²

TÁRKÁNY, másik hangalakja *Terken*, közvetlenül a kagán alatt levő magasrangú török cím.²¹⁵³

TAS, Árpád egyik unokájának neve, török *taş* ‘kő, szikla’ jelentéssel.²¹⁵⁴

TEVELI. Árpád unoka, *Tarkacsu* fia.²¹⁵⁵ Valószínű a török *tevali* ‘utód, folytatás’²¹⁵⁶ az alapja, ami a férfi ág megszakítás nélküli folytatását fejezné ki.

TÖHÖTÖM. Az egyik törzs főnökének neve az Árpád vezette törzsszövetségben. Törökül ‘fejedelem’ a jelentése.²¹⁵⁷

VAJK. Magyarország első keresztény királyának, Szent Istvánnak eredeti török neve. Törökül *Vayknak* volt írva, ami a *bay* ‘gazdag, úr’ a *bey* ‘herceg, fejedelem’ változata, amihez a szintén török *-k* kicsinyítő képző kapcsolódik ‘kis herceget, kis fejedelmet’ jelölve. A gazdagság és hatalom egyet jelentett a régi török társadalomban.

ZOLTÁN. Árpád egyik fiának a neve, aki őt követte a fejedelmi tisztségben, 907 és 947 között uralkodott.²¹⁵⁸ A név az arab *szultán*-ból eredő kölcsönszó a törökben, a muzulmán király címe, jelentése ‘uralkodó, hatalom’.²¹⁵⁹

²¹⁴⁵ Ladó 1978: 183.

²¹⁴⁶ Lambton 1988: 370.

²¹⁴⁷ Ahmed 2001: 277.

²¹⁴⁸ Ladó 1978: 183.

²¹⁴⁹ Benkő 1967: 441, II. kötet.

²¹⁵⁰ Ladó 1978: 199.

²¹⁵¹ Ladó 1978: 213.

²¹⁵² Ladó 1978: 216.

²¹⁵³ Clauson 1972: 544.

²¹⁵⁴ Akdikmen 1986: 358

²¹⁵⁵ Moravcsik 1988: 49.

²¹⁵⁶ Akdikmen 1986: 371.

²¹⁵⁷ Ladó 1978: 220.

²¹⁵⁸ Ladó 1978: 229.

Függelék G. Sumér, Magyar és Török szóhasonlítás

Ugyanaz a szó jelen van mind a három nyelvben:

Nyelv	Szó	Kiejtés	Jelentés	Forrás, megjegyzés
Sumér	<i>bal</i>	bal	balta	Deimel 1939:8
Magyar	<i>balta</i>	balta	balta	
Török	<i>balta</i>	balta	balta	Akdikmen 1986:41
Sumér	<i>sig</i>	szig	szűk	Labat 1948:592
Magyar	<i>szűk</i>	szűk	szűk	
Török	<i>siki</i>	sziki	szűk	Akdikmen 1986:330
Sumér	<i>šur</i>	sur	eső esik	Labat 1948:101
Magyar	<i>csur</i>	csur	csurog	A csurog töve
Ótörök	<i>çur</i>	csur	csorgó víz	Clauson 1972: 428

Ugyanaz a szó jelen van a sumérban és a magyarban, de a törökben nem:

Sumér	<i>gam</i>	gam	görbíteni	Labat 1948:362
Magyar	<i>gamó</i>	gamó	kampó	Benkő 1967:1023, I.
Sumér	<i>ír</i>	ír	ír, kenőcs	Deimel 1939:159
Magyar	<i>ír</i>	ír	ír, kenőcs	
Sumér	<i>kar</i>	kár	rombolás	Labat 1948:376*
Magyar	<i>kár</i>	kár	kár, rongálás	

Ugyanaz a szó jelen van a sumérban és a törökben, de a magyarban nem:

Sumér	<i>ur</i>	ur	tő, gyökér, eredet	Labat 1948:203
Török	<i>ur</i>	ur	hajtás, kinövés	Akdikmen 1986:385
Sumér	<i>zag</i>	zag	jobb (oldal)	Labat 1948:332
Török	<i>sag</i>	szag	jobb(oldal)	Akdikmen1986:319
Sumér	<i>gur</i>	gur	sűrű	Labat 1948:483
Török	<i>gür</i>	gür	sűrű	Akdikmen 1986:156

²¹⁵⁹ Ahmed 2001: 206.

Buda: eredete és jelentése²¹⁶⁰

VÁZLAT: *E tanulmány tárgya a Buda név summér eredetének felülvizsgálata, ami a régmúltban magasrangú cím lehetett. A bud gyök egyezik a sumér bad-dal 'bot, jogar' jelentéssel. A bot ősidők óta a magas hivatal jelképe, az –a vég-hang pedig azonosnak tekinthető a régi raggal, amely melléknevet képzett úgy a magyarban, mint a sumér nyelvben. A névtanulmányi érvelést támogatja a magyar címer kettős keresztjének hasonlósága a sumér képjeggyhez, amely négyágú fát ábrázol és uralkodót jelentett a régi sumér társadalomban.*

A személy- és helynevek fontos szerepet játszanak homályos vagy nehezen magyarázható történelmi tényezők és nyelvi kapcsolatok kialakulásának értelmezésében. Ezt mutatja be ez a tanulmány a magyar Buda név vizsgálatán keresztül, amely gyakori személynév és több helynév részét is képezi. Benne van egy régi kifejezésben is, ami egy *budát* figyelmeztet, hogy hagyjon fel szándékkal, mert úgy magát, mint másokat is veszélynek teszi ki. A mondat így hangzik: *Nem oda buda*, és mindenki figyelmeztetésnek értelmezi, de senki sem tudja pontos jelentését, sem eredetét. Azonban kétségtelen, hogy valamikor régen értelme köztudomású volt, máskülönben népszerűsége nem maradt volna meg a köznyelvben. Régen keletkezhetett, értelmét elhomályosította az évszázadok, talán évezredek távlata. Ki lehetett ez a buda? Ezt szándékozik megoldani ez a tanulmány.

Hiteles írott emlékek szerint *buda* a régi magyar szókészlet része volt, de eredeti jelentése feledésbe merült. Tudatos használata elavult az élő nyelvben, de tovább él szólásokban, vezeték- és helynevekben.

Buda az egyelemű névadás korszakában válhatott tulajdonnévvé, sokkal régebben, mint amikor a jelenleg használatos elő- és utónevek rendszere elkezdődött. Abban a korszakban képzett nevek mind azonosító jellegűek és a közszavak melyekből származnak, nagy részben melléknevek. Tulajdonnevek melléknévből való képzése a magyar névadás egyik fő jellegzetessége, amely még ma is ezt az irányt követi bece- és gúnynevek adásában.

A magyar nyelv kétféleképpen képez melléknevet. Afőnévhez hozzáadja az –s képzőt, legtöbbször kötőhang segítségével, igéhez pedig az –ó képzőt. Például *lant* > *lantos*, *fon* > *fonó* (*Fonyó* mint vezetéknev).

Mivel a magyar nevek legtöbbje melléknév, a Buda titkát is úgy lehetne feloldani, ha melléknévként kezelnénk. Ehhez viszont a melléknévképző azonoságának megállapítása szükséges. Ez pedig csak a szó vagy név véghangzója lehet, ami a jelen esetben –a. Tehát meg kell találni a választ arra a kérdésre, hogy a *buda* szó keletkezésének idejében használták-e az –a képzőt melléknevek képzésére.

²¹⁶⁰ Ez a tanulmány, más szöveggel, a Tárogató 1996. novemberi számában jelent meg (vol. 29, no. 11). A Tárogató a vancouveri Magyar Kulturális Egyesület havilapja. Az itt közölt szöveg angol eredetije a kanadai Névtanulmányi Társaság 2002. május 25-i ülésén hangzott el a Bölcsészeti és Társadalomtudományi Kongresszus keretén belül a torontoi egyetemen.

Tudjuk, hogy ez a képző ma már nem használatos a beszélt nyelvben, de régen fontos szerepe lehetett melléknevek képzésében, amint ez nyilvánvaló úgy régi szavainkban, mint mai neveinkben. Mivel az ősmagyar nyelvben nem volt különbség a főnév és ige között,²¹⁶¹ az *–a* képző alakított melléknevet mindkettőből. A nyelv fejlődésének egy későbbi időszakában ezt a régi *–a* képzőt kiszorította a jelenleg használatos melléknévi igenevet képző *–ó* és a melléknévképző *–s*.

A régi *–a* és a jelenlegi *–s* egykori párhuzamos használatára utal két szó, melyek köznévvé alakultak: *gulya* és *ménes*. Ebben az esetben mindkét melléknévképző alkalmazva volt rokonfogalmak jelölésére. De több példát is lehet méríteni vezetékneveinkből, úgymint *Gonda – Gondos*. A melléknévképző *–a* és *–s* a *gond* (figyelem, odaadás) gyökhöz csatlakozik és egy figyelmes, munkájában körültekintő egyént jelöl. Ilyenek még a *Doba – Dobó*, *Bota – Botos*, *Dala – Dalos* is. Folytathatnánk szinte a végtelenségig.

Tehát írott bizonyíték igazolja, hogy az *–a* képző hatékony része volt a régi magyar nyelvnek. Azonban nem mellőzhetjük jelenlétét más nyelvben sem, ugyanilyen rendeltetéssel. A képző használatát követve szükségszerűen eljutunk a rokon sumér nyelvhez, ahol ékírásos szövegekben ez a képző a magyarral azonos rendeltetéssel megtalálható. Ez a megállapítás főleg Marie-Louise Thomsen leírásán alapszik, aki a magyarral nem hasonlít, de semi kétséget nem hagy a képző sumér és magyar azonosságát illetően.

Thomsen elmagyarázza, hogy a sumér nyelvben az *a* hang melléknevet képzett, de nem minden esetben. Vannak melléknevek, amelyek mindig használják az *–a* képzőt, mások csak ritkán. Továbbá, a sumér melléknevek alaktanilag nem különböznek a névszói vagy igetővektől.²¹⁶² Egyik példája a *munus šag₅-ga* ‘jó asszony’, melynek *šag₅-ga* része benne van a magyar *nagysága* megtisztelő címben, amely értelemszerűen megegyezik a *nagyságos* változattal. Tehát az *–a* zárhang a *buda* végén kétségtelenül melléknévképző. Ennek leválasztása után a *bud* tő szorul további vizsgálatra.

A *bud* tő eredetének megállapítása éppen olyan bonyolult, mint az *–a* melléknévképzőé volt. Legtöbb név világos és érthető jelentéssel bír, eredetük könnyen visszavezethető ahhoz a nyelvhez, amelyben keletkeztek. Ezeknél nincs szükség részletes szó és jelentéstani magyarázatra, de mások, mint a *Buda*, több megoldási lehetőséget kínálnak. Ezért szükséges ezt a nevet részletesen megvizsgálni.

Első pillantásra, más nyelvekben levő azonos írásmódja miatt úgy néz ki, hogy a *Buda* egy nemzetközi vándorszó.

Mint tulajdonnevet, a *Budát* összehasonlították a gót *Bote* ‘követ’-tel és a szláv *buda* ‘kunyhó’-val, de meggyőző eredmény nélkül. Az a javaslat is elhangzott, hogy a gót *Bleda* névből lett átírva. A magyar botnak megfelelő török *budak* szó is számításba jött.²¹⁶³

²¹⁶¹ Hajdú 1975: 90

²¹⁶² Thomsen 1984: 64

²¹⁶³ Ladó 1978: 143

Ezek a nézetek a névkutatás kezdeti idejében hódítottak teret és gyengéjük az, hogy nem támasztja alá őket olyan történelmi vagy nyelvtani bizonyíték, ami szilárd alapot teremtené a megoldáshoz. Ez azonban nem vonatkozik a *bot*-ra, mellyel kapcsolatban több át nem kutatott lehetőség is kínálkozik.

A régi magyarázatoktól eltérően a nyelvi bizonyítékok a *bot* szó irányába mutatnak, ami jelenkori változata lehet a régebbi *bud* alaknak. Az elgondolás, hogy a botot régen mint fegyvert kezelték és csak később lett belőle uralkodói hatalmat jelképező pálca, jól követhető irányvonalnak tűnik. Régen a bot szóból magas rangot jelentő címek származtak, melyek későbbi időszakokban személy- és helynevekké váltak.

A bot, eredetileg az ősemler kezdetleges fegyvere, lassan fejlődött egy fadorongból drágaköves jogarrá, ami még ma is a hatalom vagy magas hivatal jelképe. Királyok jogara, fejedelmek buzogánya, püspökök pásztorbotja, rendőrök gumibotja, mind a hatalom jelei és tiszteletet keltenek.

Így lehetett ez mindig. A múltat könnyen elfelejtük, de a jelen kiértékelése hiányos maradna nélküle. A bot mint a hatalom jelképe fontos szerepet töltött be a régi társadalmak életében is. A rang és cím nevét is ebből képezték némely régi nyelvben és ennek jelét használták a képirásban magas beosztások jelölésére.

A fa szumír ékjele

Ilyen az a négyágú fát ábrázoló többjelentésű sumér ékjel, amely magas beosztású egyént jelölt.²¹⁶⁴ Ezt az ékjelt (fent) több különböző hangértékkel lehet olvasni, de egymással összefüggő értelemmel:

<i>bad, bat</i>	‘bot, jogar, pálca’. ²¹⁶⁵
<i>had</i>	‘bot, jogar’. ²¹⁶⁶
<i>pa</i>	‘fa, bot, pálca’. ²¹⁶⁷
<i>pa</i>	‘faág’. ²¹⁶⁸
<i>pa</i>	‘felügyelő’. ²¹⁶⁹
<i>ugula</i>	‘fő, főnök, elöljáró’. ²¹⁷⁰

A négyágú fa többi sumér értelme, amely ‘szabály, előírás, uralkodó’-t²¹⁷¹ és ‘herceg’-et jelöl,²¹⁷² alátámasztja a bottal kapcsolatos hajdani felfogást.

²¹⁶⁴ Labat 1948: ékjelszám 295

²¹⁶⁵ Waddell 1927: 23

²¹⁶⁶ Deimel 1939: ékjelszám 169

²¹⁶⁷ Gostony 1975: 94

²¹⁶⁸ Labat 1948: ékjelszám 295

²¹⁶⁹ Deimel 1939: ékjelszám 169

²¹⁷⁰ Labat 1948: ékjelszám 295

²¹⁷¹ Labat 1948: ékjelszám 86

²¹⁷² Labat 1948: ékjelszám 87

Uralkodó

Herceg

A fenti sumér listán három olyan szó van, amely külön figyelmet érdemel: *bad*, *had* és *ugula*. E szavak változata még ma is használatos a magyar nyelvben. A négyágú fa jelképe (a kettős kereszt) pedig a magyar uralkodók címere volt, jelezvén társadalmi helyzetük legmagasabb fokát. Ez a jelkép még mindig része a magyar címernek.

Magyar címer²¹⁷³

A fa ábrázolása mellett szól, hogy a két felső oldalág rövidebb, ugyanúgy, mint az élő fákon.

A sumér nyelven kívül a *bat* szó változata megtalálható az egyiptomi nyelvben azonos jelentéssel:

<i>pet</i>	‘jogar, pálca’
<i>ba</i>	‘bot, pálca’
<i>bát</i>	‘észak királya’
<i>bát</i>	‘nagyon magas hivatali rang’ ²¹⁷⁴

Botot tartó emberi alak, melynek hangértéke *ur* ‘herceg’ jelentéssel, szintén része volt a régi egyiptomi képirásnak.²¹⁷⁵ Tehát volt párhuzamos használata ennek a jelképes ábrázolásnak más írásrendszerben is.

Egyiptomi herceg képjegye

A sumér *pa* megtalálható az uráli nyelvcsaládban is hasonló hangértékkel és azonos jelentéssel:

Finn	<i>puu</i>	‘fa’ ²¹⁷⁶
Vogul	<i>pá</i>	‘fa’ ²¹⁷⁷

²¹⁷³ <http://magyarvagyok.info/wp-content/uploads/2013/11/c%C3%ADmer.jpg>,

²¹⁷⁴ Budge 1978: 253, 202, 211, 212. I. kötet.

²¹⁷⁵ Budge 1978: xcvi, no. 30, I. kötet.

²¹⁷⁶ Papp 1978: 608

²¹⁷⁷ Benkő 1967: 822, I. kötet.

Jurák-szamojéd	<i>pa</i>	‘fa’ ²¹⁷⁸
Magyar	<i>fa</i>	‘fa’

A bot szó eredetét lehetetlen egyetlen mai nyelvhez is besorolni. Több nyelvben is jelen van hasonló írott formában és jelentéssel. Azonban észrevehetően hiányzik az északi germán nyelvekből.

Angol	<i>bat</i>	‘ütőbot’ ²¹⁷⁹
Francia	<i>baton</i>	‘furkósbot’ ²¹⁸⁰
Horvát	<i>batina</i>	‘bot’ ²¹⁸¹
Kelta	<i>bat, bata</i>	‘pálca, fűtykös’ ²¹⁸²
Lengyel	<i>bat</i>	‘ostor’ ²¹⁸³
Orosz	<i>bita</i>	‘bot’ ²¹⁸⁴
Török	<i>budak</i>	‘ág, faág’ ²¹⁸⁵

Miután áttekintettük a *bad* és *bat* írásmódjának különböző változatait más nyelvekben, a váratlan, de elkerülhetetlen végeredmény az, hogy a sumér nyelv tisztázhatja a *buda* máskülönben félremagyarázott értelmét. Szembetűnő itt a névkutatás alapvető problémaival való elfoglaltság, egy végtelennek tűnő munka, ami, ebben az esetben, sokrétű folyamatot igényelt a problémák tisztázásához.

Az ősmagyar társadalom uralkodói címe *buda* két részből áll: a *bud* alapszóból és a régi *-a* melléknévképzőből. Jelképe a négyágú fa volt, a felső két ág rövidebb, úgy, mint az élőfákon. Ezekután tisztázhatjuk a régi szállóigében szereplő *buda* értelmét, aki minden kétely nélkül egy vezéralak, aki rossz döntést hozott. A régi *buda* mai megfelelője *botos* aki “v[ala]miféle hivatalos, rendsz[erint] a rend fenntartásával kapcs[olatos] megbízást teljesítő személy”.²¹⁸⁶ A bot mint „hatalmi, hivatali jelkép”²¹⁸⁷ benne van a magyar nyelv értelmező szótárában.

Kétségtől nagy a tér és időbeli különbség a sumérektől a mai magyarokig, dél-Iraqtól a Kárpát-medencéig és i. e. 2000-től i. u. 1190-ig, amikor a négyágú fa először jelent meg III. Béla (1147-1196) idejében vert ércpénzekben. De régészeti leletek és történelmi feljegyzések igazolják korai jelenlétét a történelmi Magyarország területén.

²¹⁷⁸ Benkő 1967: 822, I. kötet.

²¹⁷⁹ Országh 1976: 149, I. kötet.

²¹⁸⁰ Eckhardt 1981: 189, I. kötet.

²¹⁸¹ Palich 1982: 120

²¹⁸² Onions 1985: 60

²¹⁸³ Benkő 1967: 353, I. kötet.

²¹⁸⁴ Romanov 1964: 270

²¹⁸⁵ Akdikmen 1986: 60

²¹⁸⁶ B. Lőrinczy 1979: 574, I. kötet.

²¹⁸⁷ Bárczi-Országh 1959: 698, I. kötet.

Tartariai/Tatárlakai agyagtábla javított mása

A négyágú fa ábrája, más képjegyekkel együtt, rajta van a három agyagtábla egyikén, amit az erdélyi Tartaria/Tatárlaka közelében ástak ki 1961-ben. Keletkezésük idejét a keresztény időszámítás előtti VI. évezred végére vagy az V. évezred elejére teszik.²¹⁸⁸ Eszerint a táblák ezer évvel idősebbek a legrégebb mezopotámiai sumér agyagtábláknál. A Tartariai/Tatárlaki táblák helyi agyagból készültek.

A sumér *bat* további jelenlétét a történelmi Magyarországon, mint vezetői tisztséget, az I. században találjuk, amikor a helyi népek és Illír szomszédjaik küzdöttek a római megszállás ellen. Mindkét nép vezére mint *Bato* lett megörökítve.²¹⁸⁹ A *Bato* felismerése, hogy a sumér *bat*-ból származik és alakváltozata a *Buda*, új dimenzióval járul hozzá a nevek elismeréséhez, mint megbízható adatokat tartalmazó kútfők. A *Bató* még mindig létezik Magyarországon, mint vezetéknev.

Egy Buda nevű vezető Magyarországon élt az V. században. Ez a Buda, akitől az ország fővárosa van elnevezve, állítólag a hunok királyának, Attilának a testvére volt. Azonban, a néphagyomány szerint, Attila vetélytársnak tekintette és kegyetlenül megölette. Azonban érdekes, hogy a főváros neve Buda maradt és nem változott meg 1873-ig, amikor Pesttel egyesült s a név Budapest lett.

E tanulmányban kidolgozott adatok szerint lehetséges, hogy *Buda* egy törvényes *buda* – vagyis uralkodó – volt, mielőtt Attila átvette a hatalmat. A szó értelme itt nem személynév, hanem méltósági cím.

A *bad*, *bat* magyar nyelvjárásoktól befolyásolva sok ma is létező vezetéknevben megtalálható: *Bot*; *Both*; *Bod* és a *Bud* még mindig vezetéknevek Magyarországon. A régi –a és jelenkori –s képzőkkel ellátott formák: *Bata*; *Bató*; *Bota*; *Boda*; *Buda*; *Botos*; *Bodos*; *Botus*; *Butus*. Az –i viszonyraggal képzett formák: *Bati*; *Batti* és *Budi*.

Ezekről eltérő formák: *Bothu*; *Bodon*; *Boton*; *Bodum*; *Bodun* és *Budon*. Ezekről a nevekről nem tudjuk milyen régen keletkeztek de, biztosak lehetünk, hogy lejegyzésük előtt már régen használatban voltak. Írott okmányokban 1138,

²¹⁸⁸ Makkay 1990: 35

²¹⁸⁹ Cook1934: 369, 10. kötet.

1202, 1211, és 1226-ban vannak nyilvántartva az itt használt forrásmunka szerint.²¹⁹⁰

Amint fentebb említettük, a sumér *bad* ékjelének másik hangértéke az *ugula* ‘fő, főnök, előjáró’ jelentéssel. Ennek valószínű származéka a magyar tulajdonfőnév *Gyula*, amely azonos a régi *gyula* társadalmi ranggal, az erdélyi fejedelmek címével. A budához hasonlóan ez a rang is tovább él, mint vezeté-, utó- és helynév, mint például a Békés megyei Gyula.

A sumér *had* is fennmaradt a magyar nyelvben azonos hangértékkel a hadviseléssel kapcsolatos szavakban. Például *hadsereg*, *hadianyag*, *hadifogoly*, stb.

A Buda név hasznos példával járul hozzá a névfejlődés tanulmányozásához. Eredetének kutatása a Buda helynév származásán keresztül elvezetett a pannóniai Bato vezérhez, majd az erdélyi agyagtáblához, melyen rajta van a négyágú fa és végül a ragozó nyelvek legrégebbi emlékéhez, a sumér nyelvhez. A Buda névnek és különböző változatainak jelenléte a Kárpát-medencében meggyőzőbbnek bizonyul olyan elméleteknél, melyek nélkülözik a tényekre alapított érvelést és így szenvedélyes rábeszélésre támaszkodnak. Remélhetőleg ez a tanulmány rávezeti a túlóvatos kutatókat a régi magyar nevekben rejlő sumér szavak jelentőségének felismerésére.

Hivatkozások és irodalomjegyzék

- Ahmed**, Salahuddin. 2001. *A dictionary of muslim names*. New York: New York University Press.
- A. Jászó**, Anna, ed. 1991. *A magyar nyelv könyve*. Textbook. Budapest: Trezor.
- Akdikmen**, Resuhi. 1986. *Standard Turkish dictionary*. 2nd ed. New York: Langenscheidt.
- Anonymus**. c. 1200. *Gesta Hungarorum*. Magyarra fordította Pais Dezső. 1977. Budapest: Magyar Helikon.
- Bakay**, Kornél. 1997-1998. *Őstörténetünk régészeti forrásai*. Textbook. Miskolc: Miskolci Bölcsész Egyesület.
- Bárczi**, Géza és **Benkő**, Loránd ed. 1956. *Emlékkönyv Pais Dezső hetvenedik születésnapjára*. Budapest.
- Bárczi**, Géza és **Ország**, László ed. 1959-1962. *A Magyar nyelv értelmező szótára*. 7 volumes. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Benkő**, Loránd, et al. 1967. *A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára*. 4 volumes. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Béres**, Judit. 2001. *"Népességünk genetikai rokonsága"* in *Élet és Tudomány* Vol. 38. Budapest.
- B. Lőrinczy**, Éva et al. 1979, 1988, 1992, 2002. *Új Magyar tájszótár* Budapest: Akadémiai Kiadó.

²¹⁹⁰ Fehértói 1983: 41, 55, 56, 62, 63, 66, 67, 73.

- Budge**, Sir Wallis E. A. 1978. *An Egyptian hieroglyphic dictionary*. 2 volumes. New York: Dover Publications, Inc. A republication of the work originally published in two volumes by John Murray, London, in 1920.
- Cange**, Domino du and **Fresne**, Carolo du. 1883-1887. *Glossarium mediae et infimae latinitatis*. Reprinted in 1954 by Akademische Druck-U. Verlagsanstalt Graz-Austria.
- Childe**, Vere Gordon. 1929. *The Danube in prehistory*. Oxford: Clarendon.
- Clauson**, Sir Gerard. 1972. *An etymological dictionary of pre-thirteenth-century Turkish*. Oxford: Clarendon.
- Cook**, S.A. et al. 1934. *The Cambridge ancient history*. Vol 10. Cambridge: At the University Press.
- Csongor**, Barnabás. 1981. "A kínai nyelv" in *Keleti nevek Magyar helyesírása*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Deimel**, Anton P. 1939. *Šumerisch-Akkadisches glossar*. Rome. In manuscript. (Published in 1984. Anton Deimel. *Sumerisch-Akkadisches glossar: Register der deutschen Bedeutungen*. Zusammengestellt von Anita Rajkai Babo. Wiesbaden: O. Harrassowitz.)
- Dévényi, Kinga – Iványi, Tamás**. 1987. *Az arab írás* (The Arab writing). Budapest: Kőrösi Csoma Társaság.
- Eckhardt**, Sándor. 1984. *Magyar-Francia szótár* Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Encyclopaedia of Islam**. 1986. Prepared by a number of leading Orientalists. Edited by P. J. Bearman et al. Leiden: E. J. Brill.
- Fehértói**, Katalin. 1983. *Árpád-kori kis személynévtár*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Gibbon**, Edward. 1896. *The history of the decline and fall of the Roman empire*. Edited by John Bagnell Bury. 7 volumes. London: Methuen.
- Gibbons**, Ann. 2000. "Europeans trace ancestry to Paleolithic people". *Science* 5494, 1080-183.
- Golden**, Peter B ed. 2000. *The king's dictionary, the Rasulid hexaglot*. Leiden: Brill.
- Gostony**, Colman-Gabriel. 1975. *Dictionnaire d'étymologie sumérienne et grammaire comparée*. Paris: Éditions E. de Boccard.
- Grimm**, Jacob und Wilhelm. 1905. *Deutsches Wörterbuch*. 33 volumes. Leipzig: Verlag von S. Hirzel. Reprinted in 1984 by Deutscher Taschenbuch Verlag GmbH & Co. KG, München.
- Grzebieniowski**, Tadeusz. 1958. *Langenscheidt's Pocket Polish Dictionary*. British Commonwealth: Hodder and Stoughton.
- Györffy**, György. 1975. *A magyarok elődeiről és a honfoglalásról*. Második kiadás. Budapest: Gondolat Kiadó.
- Hajdú**, Péter. 1975. *Finno-Ugrian languages and peoples*. Translated and adapted by George F. Cushing. London: André Deutsch.
- Herodotus**. 1996. *The histories*. Translated by Aubrey de Sélincourt. London: Penguin.
- Hóman**, Bálint. 1985. *ősemberek – ősmagyarok*. Atlanta: Hungarian Cultural Foundation.

- Kálmán**, Béla. 1978. *The world of names*. Translated by Zsolt Virágos, revised by Michael Laming. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Kálti**, Márk. 1358. *Cronicon pictum*. Translated by László Geréb, entitled: *Képes krónika*. 1964. Budapest: Magyar Helikon.
- Kazhdan**, Alexander P., ed. 1991. *The Oxford Dictionary of Byzantium*. New York. Oxford: Oxford University Press.
- King**, Leonard W. 1910. *A History of Sumer and Akkad*. London: Chatto & Windus. First Greenwood reprint in 1968.
- Kiss**, Lajos. 1978. *Földrajzi nevek etimológiai szótára*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Krantz**, Grover S. 1988. *Geographical development of European languages*. American University Studies. Series XI. Anthropology and Sociology, Vol. 26. New York: Peter Lang.
- Kristó**, Gyula. 1996. *Hungarian history in the ninth century*. Szeged: Középkorász Műhely.
- Kürti**, Béla and **Lőrinczy**, Gábor. 1991. *...avarnak mondták magukat...* Szeged: Móra Ferenc Múzeum.
- Labat**, René. 1948. *Manuel d'épigraphie akkadienne*. Paris: In manuscript. (Revised and published in 1963 by Florence Malbran-Labat. Paris: Geuthner Manuels.)
- Ladó**, János. 1978. *Magyar utónévkönyv*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Lambton**, Ann Katherine Swynford. 1954. *Persian vocabulary*. Cambridge: Cambridge University Press. 1988 reprint.
- Larousse's French-English Dictionary**. 1976. 22nd printing. Edited by Marguerite-Marie Dubois. Markham, Ont. Canada: Simon & Schuster of Canada Ltd. A pocketbook edition.
- László**, Gyula. 1986. *Árpád népe*. Budapest: Helikon.
- Lessing**, Ferdinand D., ed. 1973. *Mongolian-English dictionary*. Bloomington: The Mongolia Society, Inc.
- Lozinski**, B. Philip. 1964. "The Name SLAV" in *Essays in Russian History*. Hamden, Connecticut: Archon Books.
- Makkay**, János. 1990. *A tartariai leletek*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- MacBain**, Alexander. 1982. *An etymological dictionary of the Gaelic language*. Internet: Gairm Publications.
- Mallowan**, Max Edgar Lucien. 1965. *Early Mesopotamia and Iran*. New York: McGraw-Hill.
- McKenzie**, John L. 1965. *Dictionary of the Bible*. New York: MacMillan Publishing Co., Inc.
- Moravcsik**, Gyula. 1988. *Az Árpád-kori magyar történet bizánci forrásai*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Németh**, Gyula. 1940. *Attila és hunjai*. Budapest: Magyar Szemle Társaság. Reprinted in 1986 by Akadémiai Kiadó.
- Németh**, Gyula. 1990. *Törökök és Magyarok*. Oriental reprints, Kőrösi Csoma Társaság. Edited by Róna-Tas András. Budapest: MTA Könyvtára.

- Nogrady**, Michael. 1994. "Surnames derived from Hungarian ethnic denominations". *Onomastica Canadiana*, vol. 76, no. 1 (júniusi szám. 29-40 oldal).
- Nogrady**, Michael. 1996. "Nem oda Buda" in *Tárogató*, vol. 29, no. 11 (novemberi szám. 52-55 oldal). Az angol szöveg *Buda: Its Origin and Meaning* címmel a Kanadai Névtanulmányi Társaság tagjainak lett előadva 2002 május 25-én, a Bölcsészeti és Társadalomtudományi Kongresszus keretén belül a torontoi egyetemen.
- Onions**, Charles Talbut, ed. 1985. *The Oxford Dictionary of English Etymology*. Oxford: Clarendon Press.
- Ország**, László. 1976. *Angol-Magyar szótár*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Oppenheim**, Leo A., ed. 1958. *The Assyrian Dictionary*, vol. 4. Chicago: Oriental Institute.
- Palich**, Emil. 1982. *Magyar-Serbhorvát kézisztár*. Budapest: Terra.
- Papp**, István. 1978: *Finn-Magyar szótár*. 3rd ed. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Pritsak**, Omeljan. 1983. *The Slavs and the Avars*. Conference paper. Spoleto: Settimande di Studio del centro Italiano di Studi sull'alto medioevo, XXX.
- Rawlinson**, George. 1885. *The seven great monarchies of the ancient eastern world*. 3 volumes. New York: James B. Millar & Co., Publishers.
- Romanov**, A. S. 1964. *Russian-English dictionary*. Washington: Simon & Schuster.
- Rudnyćkyj**, Jaroslav Bohdan. 1960. "Slaves or glorious ones? The origin of the name 'Slav'" in *Names* Vol. VIII, No. 2.
- Rudnyćkyj**, Jaroslav Bohdan. 1982. *Etymological dictionary of the Ukrainian language*. 2nd ed. Winnipeg, Ottawa: Private publication.
- Semino**, Ornella and **Passarino**, Giuseppe. 2000. The genetic legacy of paleolithic homo sapiens sapiens in extant Europeans: A Y chromosome perspective. *Science* 5494, 1155-1163.
- Seyfarth**, Wolfgang, ed. 1978. *Ammiani Marcellini rerum gestarum libri qui supersunt*. Vol. 1. Leipzig: B. G. Teubner.
- Shorter English Dictionary**. 2002. Fifth edition. Oxford: Oxford University Press.
- Szamota**, István. 1902-1906. *Magyar oklevél szótár*. Reprint 1984. Edited by Gyula Zolnai. Budapest: Állami Könyvterjesztő.
- Terdzsüman**, Mahmúd. 1988. *A magyarok története*. (Tárik-i Üngürüs). Translated from a Turkish manuscript by Dr. Blaskovics József. Cleveland: II. Nagy Szittya Történelmi Világkongresszus.
- Thomsen**, Marie-Louise. 1984. *The Sumerian language*. Copenhagen: Akademisk Forlag.
- Türk Dünyası El Kitabı**. 1992. (Handbook of the Turkish World). Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü (Research Institute of Turkish Culture).
- Waddell**, Lawrence Augustine. 1927. *A Sumerian-Aryan dictionary*. Part one. London: Luzac & Co.
- Weekly**, Ernest. 1967. *An Etymological Dictionary of Modern English*. New York: Dover.